

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra biblických věd

Jaroslav Hraba

Obraz Božího stvoření v Žalmech

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Ing. Pavel Větrovec, Th.D.

Praha 2018

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Krásném Lese dne 3. dubna 2018

Jaroslav Hraba

Bibliografická citace

Obraz Božího stvoření v Žalmech [rukopis]: bakalářská práce / Jaroslav Hraba; vedoucí práce: Pavel Větrovec. -- Praha, 2018. -- 57 s.

Anotace

Bakalářská práce „Obraz Božího stvoření v Žalmech“ se zabývá obrazem stvoření v Žalmech a jeho teologickým významem, se zřetelem k popisu stvoření v prvních kapitolách knihy *Genesis*. Analytická část práce obsahuje exezeze vybraných biblických textů z knih *Genesis*, Žalmů a Daniel; systematická část shrnuje poznatky. Provedenými exegezemi je zjištěno, že obrazy stvoření v Bibli obsahují také prvky mýtů polyteistických kosmogonií. Práce v jisté míře ukazuje záměrné použití takových prvků za účelem obhajoby monoteistické víry a hebrejské kosmogonie. Dále rozvíjí symbolickou interpretaci některých obrazů stvoření v Žalmech a jiných biblických knihách. Výsledkem práce je předložení dostatečného materiálu, ze kterého je zřetelné propojení teologie stvoření se soteriologií.

Klíčová slova

Bůh, Hospodin, Stvořitel, Žalmy, *Genesis*, stvoření, obrazy stvoření, kosmogonie, polyteistická mytologie.

Abstract

The bachelor thesis „The image of God's creation in the Psalms“ deals with the picture of creation in the Psalms and its theological significance, with a view to describing the creation in the first chapters of the book *Genesis*. The analytical part contains an exegesis of selected biblical texts from the books *Genesis*, *Psalms* and *Daniel*; the systematic part summarizes the findings. The executed exegesis found that images of creation in the Bible also contain elements of myths of polytheistic cosmogonia. The work to a certain extent shows the intentional use of such elements for the defense of the monotheistic faith and the Hebrew cosmogony. It further develops the symbolic interpretation of some images of creation in *Psalms* and other biblical books. The result of the work is the presentation of sufficient material from which there is a clear connection between the theology of creation and soteriology.

Keywords

God, the Lord, the Creator, the Psalms, Genesis, creation, images of creation, cosmogony, polytheistic mythology.

Počet znaků (včetně mezer): 114494

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce Mgr. Ing. Pavlu Větrovcovi, Th.D. za možnost zpracovat dané téma a děkuji mu rovněž za jeho rady, připomínky a pomoc při psaní této práce.

Obsah

Úvod	7
1. Popis stvoření v knize <i>Genesis</i>	8
1.1. Popis stvoření světa v Gn 1,1–2,4a (první příběh).....	9
1.2. Popis stvoření světa v Gn 2,4b–2,25 (druhý příběh).....	10
1.3. Teologické poselství úvodních textů <i>Genesis</i>	11
2. Rámec teologie Žalmů	13
3. Exegeze žalmu 104	14
4. Srovnání popisu stvoření v <i>Genesis</i> 1,1–2,25 a v žalmu 104.....	20
5. Exegeze žalmu 8	23
6. Exegeze žalmu 18	28
7. Exegeze žalmu 148	32
8. Význam vod v rámci obrazů stvoření	36
8.1. Vody v Žalmech na pozadí události v Ex 14.....	37
9. Význam obrazů stvořeného řádu v Žaltáři	39
9.1. Obrazy stvoření na pozadí teologie smlouvy	39
10. Obrazy stvoření v knize Daniel.....	43
10.1. Kniha Daniel.....	43
10.2. Záchrana mužů v ohnivé peci Dn 3,49–50.....	45
10.3. Exegeze Dn 3,57–90.....	46
10.4. Obrazy stvoření v Dn 7.	48
11. Pozadí kosmogonie v <i>Genesis</i> a v Žalmech.....	51
11.1. Obraz stvoření a teologie spásy.....	52
Závěr	53
Seznam použitých zkratk.....	55
Seznam literatury	57

Úvod

Téma bakalářské práce *Obraz Božího stvoření v Žalmech* jsem si vybral proto, že starozákonní žalmy tvoří jeden z „duchovních mostů“ mezi starozákonním a novozákonním Božím lidem. Žalmy jsou jedním ze společných jmenovatelů liturgie lidu obojího Zákona (smlouvy) a také tvoří součást osobní modlitby Židů i křesťanů. Starozákonní Židé užívali Žaltář jako modlitební knihu a zpěvník v bohoslužbě, kde bylo od počátku místo pro žalmy.¹

Texty Bible (tudíž i žalmů) mají nadčasový význam, jejich cena není jen individuální, nýbrž všelidská. Modlitebník dneška otevírá svoji duši Bohu stejně jako starověký Izraelita. Ježíš Kristus, syn židovského národa, zástupce tohoto národa, a nakonec zástupce celého lidstva se nejen modlil texty žalmů, ale také příležitostně vykládal jejich správný význam.² Církev, kterou ustanovil, v těchto modlitbách i výkladech pokračuje. Právě k tomu vybízí křesťany autor listu pavlovské teologické školy:

Ale plni Ducha zpívejte společně žalmy, chvalozpěvy a duchovní písně. Zpívejte Pánu, chvalte ho z celého srdce a vždycky za všechno vzdávejte díky Bohu a Otci ve jménu našeho Pána Ježíše Krista (Ef 5,19-20).³

Radost ze stvoření a z toho plynoucí chvála Stvořitele Hospodina se odrazila v textech některých žalmů. Zbožný Izraelita i křesťan děkují Hospodinu za dar stvoření, jehož prostřednictvím Bůh promlouvá k lidem a zjevuje jim svoji vůli. Vyjádřením díky jsou právě chvály Hospodinu, hebrejsky *tehillím*. Biblická kniha Žalmů (hebrejsky *sefer tehillím*) obsahuje 150 písní duchovní semitské poezie. Používání umělecké formy básní k vyjádření vnitřního hnutí duše, je v dnešní době spíše výjimkou. Proto se nelze divit, že modernímu člověku technického věku je cizí takováto forma vyjadřování. Žalmista lyrickým způsobem náboženské poezie odhaluje své „srdce“ ve vztahu k Hospodinu, když formuluje své úvahy, pocity, myšlenky a nálady v modlitbě. Nežřídko tak činí spontánně a impulsivně. Biblické texty vznikaly v jiné kultuře a historické době. Žalmy coby forma poezie zastupují jeden z mnoha druhů semitské literatury.

¹ Srov. BOGNER, Václav. *Žalmy*. Praha: Česká katolická charita, 1973, s. 9.

² Srov. KUNICKÝ, Josef. *Rozjímavý překlad žalmů a kantik římského breviáře*. Řím: Křesťanská akademie, 1969, s. 9–10 (předmluva Tomáše Špidlíka)

³ *Bible*, Český ekumenický překlad. 9. vydání. Praha: Česká biblická společnost, 2008.

Cíl práce

Cílem této práce je pojednat o tématu obrazu Božího stvoření, coby fenoménu, reprezentovanému v kapitolách knihy *Genesis* s tím, jak se tento fenomén promítá do jiných knih Bible, zejména však do knihy Žalmů. Texty první biblické knihy popisující stvoření světa mají tematicky primární význam. Je proto vhodné, aby se pojednání o obrazech stvoření v dalších knihách Bible provádělo se zřetelem k prvním třem kapitolám *Genesis*.

V užším smyslu je účelem práce hledat odpověď na otázky: (1) Jaký je teologický význam obrazu stvoření v Žaltáři? (2) Jak je obecný fenomén božské tvůrčí činnosti použit v Žalmech z hlediska hebrejské kosmogonie? Pro potřeby této práce je použit Bognerův český překlad knihy Žalmů z hebrejštiny.⁴ Číselné označení žalmů se shoduje s hebrejskou Biblí a použité zkratky biblických knih odpovídají zkratkám v českém ekumenickém překladu Písma svatého.

1. Popis stvoření v knize *Genesis*

První kniha Bible je nazvána řeckým slovem *Genesis*, což lze překládat slovy: zrod či vznik. Hebrejský název *Berešit*, převzatý jako první slovo této knihy se překládá: „Na počátku“. Obsah prvních kapitol 1,1–3,24, tvoří vyprávění popisující nejen stvoření světa a člověka, ale také tragédii hříchu a tajemství zla s jeho důsledky. Vlastní stvoření světa a člověka popisují dva příběhy. První má formu hymnického vyprávění (do 2,4a) a přiřazuje se kněžskému prameni **P**. Text, který dále pokračuje druhým příběhem o stvoření (do 2,25), předchází jedinečnému textu o tajemství zla a hříchu (Gn 3). Následné počátky Božího lidu se konkretizují ve vyprávěních o praotcích, kteří reprezentují vyvolený národ na úsvitu jeho dějin. Biblické pradějiny mají univerzální výpovědní hodnotu. Účelem textu je teologická interpretace jejich narativního obsahu, nikoli informace o tom, jak vznikl svět v přírodovědeckém slova smyslu.⁵

První perioda (Gn 1–11) obsahuje obrazný popis celého stvoření, mysteria zla a sklonů prvních generací lidí ovlivněných hříchem. Text uzavírá Šémův a Terachův rodopis. Druhá perioda (Gn 12–50) vypráví dějiny praotců – vyvolených Abraháma,

⁴ BOGNER, Václav. *Žalmy*. Autor doc. ThDr. Václav Bogner (1911-1988) byl přední katolický biblista, překladatel a kněz.

⁵ Srov. PBK. *Inspirace a pravda Písma svatého*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2015, s. 91–93.

Izáka, Jáкова a Josefa. Pozornost se v podstatě soustředí na jednu patriarchální rodinu a okolnosti života potomků. Celá kniha *Genesis* jako jakási přehra shrnuje to nejdůležitější, co předcházelo podstatným událostem, kdy Hospodin zasáhl do dějin Izraele prostřednictvím Mojžíše.⁶

1.1. Popis stvoření světa v Gn 1,1–2,4a (první příběh)

Hymnus o stvoření světa v prvním příběhu začíná úvodem (1,1–2), v němž se sděluje základní informace; Bůh stvořil celý svět (v. 1). Následně je popsán stav (v. 2), který předchází tvůrčí činnosti vylíčené v jednotlivých dnech (1,3–2,3). Rámec hymnického vyprávění tvoří perioda sedmi dní, tj. doba jednoho týdne.

Celková struktura:

Text 1,1 představuje Boha jako Stvořitele, který na počátku stvořil nebe a zemi⁷, tj. vše, co existuje (*kosmos*). Ve v. 2 obrazy pusté a prázdné země, propastné tůně a tmy představují chaotický stav. Duch Boží, vznášející se nad vodami, je obrazem Boží blízkosti. Stvoření tak nebude odkázáno samo na sebe. Tvůrce se k němu láskyplně sklání, dává podmínky k životu a chrání ho.

Po úvodu (1,1–2) následuje konkrétní popis tvůrčího procesu (1,3–31): první den je stvořeno světlo a je odděleno od tmy (vv. 3–5); druhý den je stvořena nebeská klenba oddělující vody (vv. 6–8); třetí den je stvořena vegetace (vv. 9–13); čtvrtý den jsou stvořena nebeská světla (vv. 14–19); pátý den jsou stvořeni vodní živočichové a ptáci (vv. 20–23); šestý den jsou stvořeni živočichové pozemští (vv. 24–25) a mezi nimi i člověk jako muž a žena. Když Bůh tvoří lidskou bytost, jakožto svůj obraz podle své podoby, hovoří sám o sobě v množném čísle – *učinme* člověka. Tvůrce dává člověku požehnání a úkoly, aby se množil plzením, podmanil si zemi a panoval nad vším živým (vv. 26–31); sedmý den je dnem odpočinku, který Bůh požehnal a posvětil (2,2–3); závěr: první polovina verše 2,4a: rodopis nebe a země (jeden z deseti rodopisů v první biblické knize).⁸

Svým příklonem a mocí slova (předivným způsobem) Bůh proměnil panující chaos v řád a životodárný prostor. Výše uvedený obrazný popis evokuje představu záplavy

⁶ Srov. VĚTROVEC, Pavel. *Hospodinův Zákon v pěti knihách Mojžíšových*. Červený Kostelec: Pavel Mervalt, 2016, s. 43.

⁷ V tomto sdělení se patrně odráží stará mytologická představa o původu nebe a země, které vznikly po roztržení bohyně Tiámat bohem Mardukem, kdy se oddělily vody nad oblohou a pod ní, in: DUKA, Dominik. *Úvod do Starého zákona*. 2. vydání. Praha: Editio Stí. AEGidii v.o.s., 1992, s. 65–66.

⁸ Srov. VĚTROVEC, Pavel. *Hospodinův Zákon*, s. 44.

a následné dění po opadnutí vody. Objevuje se nejprve vegetace a pak i živočichové, včetně člověka. Na území Izraele takové záplavy nebyly, ale v oblastech Mezopotámie a Egypta k nim docházelo.⁹

1.2. Popis stvoření světa v Gn 2,4b–2,25 (druhý příběh)

Druhá zpráva o stvoření, podobně jako první, sděluje, že vše, co je, učinil Hospodin Bůh (v. 4b). Na rozdíl od Gn 1,1 je v této souvislosti nejprve zmíněna země a poté nebe. Zpráva se liší také tím, že nezačíná popisem podrobného členění tvorstva. Prvotní stav země, před stvořením člověka, je popsán obrazem záplavy, která vystupuje ze země. Připomenutí nepřítomnosti nejnižší formy života – vegetace může odkazovat na původní chaos, podobně jako popis v Gn 1,2. Přestože záplava napájela zemský povrch, tak nebyly vhodné podmínky pro život (vv. 4b–6).

Vlastní stvoření (zformování) člověka, který tvoří jednotu materiálního těla (prach země) a duchové duše (dech života), popisuje v. 7. Biotop, v němž má člověk plnit svůj životní úkol, v rámci Bohem daného řádu, je představen jako zahrada, kde jsou i mimořádné stromy (vv. 8–9). Ve vv. 10–14 je sdělena informace o dělicí se řece, jejíž čtyři toky plynou do různých oblastí tehdy známého světa.

Člověk je Hospodinem Bohem uveden do zahrady, aby ji obdělával a střežil. Zde má vše potřebné k jídlu, může jíst ze všech stromů krom stromu poznání dobrého a zlého. Stvořitel člověka poučuje o smrtelném důsledku, kdyby konzumoval z tohoto zakázaného stromu (vv. 15–17). Celkový popis připomíná oázu, kde je voda zdrojem veškerého života. Eden je chráněný prostor, v němž má člověk možnost zakoušet rozkoš ve společenství se svým Bohem.¹⁰

Přestože je o člověka postaráno, je sám, což není dobré (v. 18), nemá nikoho sobě rovného, kdo by mu pomáhal. Člověk dává jména všem stvořeným zvířatům, ptactvu a polní zvěři. Má nad nimi moc, nicméně sobě rovnou pomoc nenachází a jeho samotu to neřeší (vv. 19–20). Hospodin však ví, co člověk potřebuje k tomu, aby přirozeně zakoušel svoji celistvost a štěstí. Proto daruje člověku ženu, aby skrze lásku k ní (a naopak), mohl naplnit dobrý Boží plán. Mysterium stvoření první ženy je popsáno symbolickou řečí: z žebra spícího člověka Bůh tvoří ženu a přivádí jí k němu (vv. 21–22). Pohledem na ženu člověk zakouší plnost lidství a poznává to, po čem toužil.

⁹ Srov. tamtéž.

¹⁰ Srov. BÍČ, Miloš a kol. *Starý zákon, První kniha Mojžíšova – Genesis*. 2. vydání. Praha: Kalich, 1978, s. 31.

Prostřednictvím ženy, a spolu s ní, je schopen smysluplně a plnohodnotně žít; přijímá bytost sobě rovnou (v. 23). V. 24 se od předchozího textu zásadně liší, obsahuje sdělení nadčasového (generačního) a univerzálního významu: přilnutí muže ke své ženě, kdy se stanou jedním tělem, v principu zakládá nové společenství, důležitější nežli pospolitost s rodiči. Stav prvních lidí prostých viny je symbolicky představen obrazem nahoty, za kterou se před sebou nestyděli (v. 25). Je to stav plného, radostného a pokojného života.

1.3. Teologické poselství úvodních textů *Genesis*.

Na Gn 2 navazuje text Gn 3,1–24. Třetí kapitola hovoří jednak o příčině a důsledcích hříchu prvních lidí, jednak o naději na záchranu člověka ze strany jeho Tvůrce. Redaktor Gn 1,1–3,24 ve výsledku své práce sloučil zprávy dvou rozličných pramenů. Je to patrné nejen podle různého „označení“ Stvořitele, ale také z hlediska nesourodosti textu. Sloh textu Gn 1,1–2,4a je teologicky přesný, avšak poměrně suchý a stereotypní. Stvořitel je „označen“ jako Bůh (*'Ĕlohîm*). Stvoření člověka (jako obraz k Boží podobě) v podstatě implikuje participaci lidí na Boží vládě nad ostatním stvořením.

Na rozdíl od Gn 1,1–2,4a styl Gn 2,4b–3,24 vykazuje antropomorfizující tendenci a vroucnost s evidentní psychologickou charakteristikou aktérů děje; Bůh je jakoby člověku bližší.¹¹ V textu je Stvořitel nazýván Hospodin Bůh (*Jahve 'Ĕlohîm*).

Teologický obsah úvodních textů *Genesis* 1,1–3,24 lze shrnout následovně:

Bůh stvořil tento časný svět jako dobrý. Vše, co je (tvorstvo), dostává od Boha bytí a podobu¹². Bůh není totožný se světem, ale o svět se neustále stará, má péči o všechny své tvory a dává cíl svému stvoření. Skrze účelnost, řád, smysl a krásu stvoření lze poznávat Tvůrce a jeho vůli. Stvořitel není na svém stvoření nijak závislý, naopak celé stvoření je závislé na něm. Stvoření světa a jeho existence v čase je proces, jehož vrcholem je člověk schopný dialogu a osobního společenství se svým Bohem i s druhými lidmi. Plodné společenství muže a ženy je Bohem chtěné a dobré; oba mají stejnou důstojnost, odpovědnost a navzájem se ve své rozdílnosti doplňují. Člověk dostal nad ostatním stvořením moc, aby ho odpovědně spravoval. Toto vůdčí postavení ve světě ale není neomezené, je podřízené Bohu. Ačkoli první zástupci lidského rodu podlehlí pokušení Zlého, a proto jsou všichni lidé náchylní k hříchu, přesto Bůh zůstává s lidmi, neopouští je. Hospodin, věrný ve svých zaslíbeních, nachází způsob, jak hřích

¹¹ Srov. tamtéž, s. 30.

¹² Na rozdíl od mytologických představ starověku není existence světa výsledkem boje božstev, ani důsledkem plození mezi bohy.

překonat. V důsledcích hříšného jednání (utrpení a smrti) je obsažena vlastní naděje, že hřích nebude mít poslední slovo. Trpící a smrtelný člověk totiž zakouší realitu, že je pouhým tvorem. Touha chtít být jako Bůh – a s tím spojená pýcha – se nakonec ukazují jako marné a lživé.

V textu prvního příběhu o stvoření nelze hledat přímý ontologický důkaz, že svět byl stvořen „z ničeho“. Snaha o nalezení argumentů, které by mohly takové tvrzení podpořit, je marná. Takový důkaz vyčíst nelze. Starověký pisatel chápal stvoření světa spíše jako přechod ze stavu neorganizovaného chaosu do smysluplného řádu, kde vše, co člověk vidí, s čím má v přírodě zkušenost, v sobě nese dobrou tvůrčí myšlenku. Kosmogonická představivost biblického pisatele se odrazila ve způsobu, jakým popsal univerzální pradějiny.¹³ Použité obrazy odpovídají zkušenostem získaným běžným pozorováním stvoření a mísí se s prvky obsahu mytologických vyprávění, které byly v pisatelově době známy nejen v prostředí Izraele.

Je možné konstatovat: konečná redakce textu o počátku světa a lidstva byla zcela podřízena hledisku monoteistické víry, tj. došlo k teologicky účelnému použití tehdy známých (avšak přetvořených) mytických prvků.¹⁴ Textům *Genesis* je vlastní hebrejský způsob myšlení; spočívá v tom, že to, co je poznáno a pojmenováno, nad tím má poznávající a jméno dávající osoba (Bůh i člověk) moc a může to ovládat.

První příběh o stvoření v sobě nese primární poselství o smyslu, poslání a cíli všeho tvorstva, kdežto středobodem druhého příběhu je člověk a uspořádání poměrů a vztahů na zemi. Autor popisuje stvoření celého světa, jakožto realizaci příkazu mocného Božího slova. Co Bůh chce, to řekne a chtěné nastává; mezi vyřčeným Božím slovem a existencí chtěného je bezprostřední, samozřejmý vztah.

¹³ Pojem „univerzální pradějiny“ obsahuje obecné informace o lidstvu jako celku, nejedná se o popis dějin v historickém či legendárním slova smyslu, ale o anachronické vyprávění.

¹⁴ Např. babylonský epos *Enúma eliš*, nebo známý motiv o mužském žeburu a ženské bohyni (paní, jež dává žít) v sumerské básni o *Dilmunu, zemi nesmrtelnosti*.

2. Rámec teologie Žalmů

Žaltář tvoří 150 náboženských písní (nejen individuálních, ale také kolektivních). Více než o slova samotného Boha se jedná o slova lidská, Bohu adresovaná v modlitbě (odpovědi na Boží oslovení). Teologická témata a jejich interpretace, propojující písně napříč sbírkou, odpovídají redakčnímu zpracování a účelu Žaltáře. Je evidentní, že v Žaltáři není teologie stvoření primárním tématem. Nicméně ve všech pěti knihách se v různých básních nalézají kosmogonické motivy. Nutno však uvést, že kniha Žalmů obsahuje zdroje pro obsáhlé teologické uvažování. A to do té míry, že se o Žaltáři může hovořit jako o „mikrokosmu“ učení celého SZ. Dá se tedy říci, že teologie Žalmů je shodná s teologií Starého zákona.¹⁵

Hebrejské oslavování díla stvoření pramení z poznání Boha, který zjevuje svoji všemohoucnost a všudypřítomnost v tom, co učinil na nebi, na zemi i v moři. Jeho vláda nad světem a ve světě se projevuje v dějinách, v nichž vede svět i jednotlivé tvory k cílům, které určil. Bůh Izraele, k němuž se žalmisté modlí, je Král králů, Zákonodárce, Soudce, Mstitel a Spasitel utlačovaných (např. Ž 24; 135; 136).

Interpretační rámec vyznavačské a oslavné teologie Žalmů tvořila bohoslužba. Skrze původní praxi kultovního dramatu¹⁶, byly dalším generacím předávány stěžejní náboženské zkušenosti Izraele. Dělo se to formou symbolického opakování Božího jednání, které se tak mělo zpřítomňovat. Žalmy (jakožto zhudebněná náboženská poezie) tvořily součást takové liturgie.

Protože se slavení odehrávalo na pozadí aktuálního historického dění a nových zkušeností¹⁷, docházelo k reinterpetacím a redakcím Žaltáře. Na konci tohoto dynamického a otevřeného procesu lze o textech žalmů konstatovat:

Historické pozadí Žaltáře jako celku i jeho jednotlivých žalmů je nezjistitelné. Žalmy byly během kanonického období dynamickou, rostoucí a proměnlivou knihou. Jednotlivé žalmy byly historicky nekonkrétní, aby se vždy hodily pro slavnostní bohoslužbu v Izraeli.¹⁸

¹⁵ DILLARD, B. Raymond. – LONGMAN III, Tremper. *Úvod do Starého zákona*. 2. vydání. Praha: Návrat domů, 2011, s. 216.

¹⁶ Šrov. BIČ, Miloš a kol. *Starý zákon – žalmy*. Praha: Kalich, 1982, s. 13.

¹⁷ Významový posun původního smyslu textů vyplynul z nových potřeb a dobových kontextů, když došlo k proměně bohoslužby po pádu judského království (vznik synagogální bohoslužby a poexilní kult).

¹⁸ DILLARD, B. Raymond. – LONGMAN III, Tremper. *Úvod*, s. 208.

3. Exegeze žalmu 104

Text žalmu¹⁹ vyjadřuje chválu a moc Boha Stvořitele. Žánrově se řadí mezi hymny (chvalozpěvy). Podstatou sdělení je fakt, že nikdo a nic se nemůže vyrovnat Hospodinově velebnosti, o níž svědčí jeho krásné a dobré tvůrčí dílo (v. 1), srov. Ž 8,2; Ž 96,6. Následující žalm 105 oslavuje Boží moc a věrnost v dějinách izraelského národa. Stvořitel působí tedy nejen ve svém stvoření, ale také v dějinách (srov. Ž 106; 135; 136). Podivuhodně se to projevilo v mimořádném způsobu vysvobození Izraele z Egypta a přivedením Hebrejců do zaslíbené země.

Žalmy 104; 105 a 106, poslední tři skladby čtvrté knihy (posvátného) Žaltáře, představují meditace o Božím působení v běžném řádu věcí i v mimořádných událostech. Jejich texty jsou výsledkem reлектur a reinterpretací izraelských tradic (zvl. procesu exodu a sz. smluv s Bohem). Společenství si modlitbou připomíná, že Boží jednání v dějinách je mocné a zachraňující, Hospodin je věrný smlouvě a stále svůj lid vede.²⁰ Dodržuje-li Izrael závazky smlouvy se svým Bohem, zakouší požehnání, v opačném případě pocítuje opuštěnost, úzkost, bolest a utrpení.

Myšlenky vyjádřené v žalmu 104 je možné obsahově rozlišit dvojím způsobem. Text nejprve hovoří o Bohu jakožto Stvořiteli (vv. 1–23) a následně připomíná, že všichni tvorové jsou na svém Tvůrci závislí (vv. 24–35). Skladba básně zcela jednoznačně poukazuje na Boží účinnou blízkost v „*creatio continua*“ (a to skrze dar vitality a udržování stvoření v existenci).

Obsah Ž 104 do určité míry tematicky koresponduje se zprávami v *Genesis*. Jednak s popisem stvoření (Gn 1), ale také se zprávou o potopě (Gn 7,19n), kterou připomíná v žalmu v. 6. Překladatelský tým Miloše Biče uvádí určitou podobnost žalmu s písní faraóna Echnatona k počtě egyptského boha Atona (slunečního kotouče).²¹

Celek žalmu lze tematicky rozdělit do 6 částí: 1. stvoření nebe a jevů v ovzduší (vv. 1–4), 2. uspořádání země a vod (vv. 5–9), 3. životodárnost vody pro rostliny a živočichy (vv. 10–18), 4. určení času skrze nebeská tělesa (vv. 19–23), 5. moře se svými tvory (vv. 24–30), 6. chvála od spravedlivých, trest hříšníkům (vv. 31–35).

První čtyři verše žalmu líčí převahu Boha nad vším, co se může jevit nebezpečně: vody, mraky, vítr, plameny ohně. Popis evokuje bouři, temnotu a chaos. Tvůrce

¹⁹ BOGNER, Václav. *Žalmy*, s. 184–187.

²⁰ Srov. PBK. *Inspirace*, s. 156.

²¹ Srov. BÍČ, Miloš a kol. *Starý zákon – žalmy*, s. 392.

se odívá do své velebnosti a vznešenosti (v. 1), je oděn světlem, proto temnota a chaos musí ustoupit a sloužit mu. Živly jsou zkroceny, spoutány a podřízeny řádu Stvořitele.

v. 2a: „světlem se halíš jako pláštěm“ obrazně vypovídá, že Hospodin přebývá v nepřístupném oslnivém světle a nelze ho přímo spatřit (srov. 1 Tm 6,16). Neproniknutelnost k Božímu příbytku vyjadřuje obraz nebeské klenby, na níž člověk stále hledí: „*napjals nebesa jako stanovou plachtu*“. O slunci a měsíci je zmínka až ve vv. 19–22. Lidský autor Bible chápe světlo spíše jako prostředí, či oblast. V něm plní služebnou funkci ve dne slunce. Měsíc a hvězdy ovládají prostředí tmy, když v noci svítí na zem (Gn 1,14–18).

vv. 2b–4: V představách tehdejších lidí bylo nebe (označované též jako obloha) pevnou polokoulí nad zemí. V očích starých orientálců klenba oddělovala nepřístupné prostory. Na jedné straně dávala pocit bezpečí a ochrany, na straně druhé vyvolávala pocit určitého omezení. Neochvějná pevnost a trvalost nebeské klenby (nesoucí hvězdy a světla) znamenala pro Izraelity jistotu Božího řádu. Tento řád se projevoval mimo jiné také počasím, když „otvory“ klenby pronikaly na zem mraky s deštěm, sněh, kroupy a blesky (plameny ohně)²². Vlastní Boží příbytek se nachází ještě výše nežli vody nad nebeskou klenbou.

vv. 5–9: Stálost Božího díla, kterým neotřese ani rozbouřený oceán, vyjadřují slova v. 5: „*Zemi si založil na jejích základech, nezakolísá na věky*“. Dobová představa země byla „placka“ na pevných základech v pramoři. Tato vodstva, která zemi pokrývala (v. 6), ustoupila na Boží rozkaz a ukázala se země – hory a údolí (v. 7), srov. Gn 1,9–10 ale též Gn 7,19n. Izraelci viděli v obrazu moře nepřátelský, ohrožující a proti-božský živel. Taková interpretace pocházela z tehdy široce známých pohanských a mytologických představ.²³

Významový posun v pojetí moře jako něčeho, co neoddělitelně patří k celku dobrého stvoření, vyjadřuje Gn 1,9–22, kde Bůh sám prikazuje vodám, aby se nahromadily na jedno místo a ukázala se souš; vody nazývá moři. V tomto duchu žalmista k Hospodinu volá: „*Vymezil jsi hranici (vodám oceánu), kterou nesmějí přejít, aby znovu nepřikryly zemi*“ (v. 9). Hospodin, svrchovaný Původce veškerých vod: „*Vodstva moří shrnuje*

²² Důraz na služebné postavení větrů a blesků vylučuje jejich božské uctívání jakožto Baala (kananejský bůh bouře a plodnosti).

²³ Hebrejský pojem *t'hôm* v překladu „propast (tůň)“ v Gn 1,2a) patrně odkazuje na obludu babylonských mýtů *Ti(h)ámat*, která měla ovládat předchozí věk. Překlad „Propastnou tůň přikryl jako šatem“ (Ž 104,6a), je použit in: BÍČ, Miloš a kol. *Starý zákon – žalmy*, s. 390.

*jako do měchu, do nádrží slévá oceány*²⁴ (Ž 33,7), podobně v knize Př 8,29. Není třeba se moře obávat, vidět v něm démonickou oblast. Naopak Stvořitel do moře vkládá své požehnání a příkaz, aby se v něm plodil a množil život (v. 25), (srov. Gn 1,20–22). Verš 6: „*Oceánem jsi ji (zemi) přikryl jako šatem, nad horami stanuly vody*“, je možné interpretovat také jako připomínku potopy.²⁵ Biblický text popisuje potopu podobně: „*Do výšky patnácti loket vystoupily vody, když byly přikryty hory*“²⁶ (Gn 7,20).

vv. 10–18: Tato část žalmu popisuje zavlažování země užitečné pro rostliny, živočichy (vv. 10–13) a člověka. Voda zde zobrazuje výhradně zdroj života, nikoli smrtonosný živel. Boží prozřetelností dostávají vláhu i stromy (o něž se člověk nestará). Jsou zde zastoupeny libanonskými cedry (v. 16), kterých se užívalo ke stavbě chrámu (srov. 1 Kr 5,20). V. 14: „*Dáváš růst trávě pro dobytek, bylinám užitečným člověku, aby dobýval ze země chléb*“, svědčí o námaze nutné lidské práce, jíž Bůh člověku uložil po prvotním hříchu (Gn 3,19). Chléb, víno a olej ve vv. 14–15 jsou jednak znamením Hospodinova požehnání, ale také výsledkem namáhavé práce. Symbolizují obživu těla a důvod k radosti duše. Právě tyto produkty jakožto plody stvoření: obilí, réva (mošt) a olej patří k darům zaslíbené země (srov. Dt 11,14). Boží dobrodiní, které se projevuje závlahou země, přijímají také ptáci a zvířata. V žalmu jsou zastoupeni čápi, kozorožci a jezevci (vv. 17–18). U mnoha národů byl čáp v posvátné úctě, ve SZ však figuruje na seznamu nečistých živočichů (Lv 11,19; Dt 14,18).

Obrazy potoků, které vše napájejí a seslaného deště, představují vodní zdroje podstatné pro život v poušti. Symbol vody v tomto případě odpovídá Božímu požehnání životu jako takovému. Text, který používá obrazy vod, aby jimi ukázal Boží prozřetelnou péči, je možno shrnout následovně:

Žalm 104 shrnuje krásně Boží vládu nad vodami: ten, který stvořil vody nad oblohou (Ž 104,3) i v propastech (v. 6), řídí také jejich tok (vv. 7n) a zadržuje je, aby nezaplavily zemi (v. 9). Dává vytrysknout pramenům (v. 10), sesílá shůry dešť (v. 13) a tak dává zemi blahobyt a lidskému srdci radost (vv. 11–18).²⁷

²⁴ BOGNER, Václav. *Žalmy*, s. 60.

²⁵ Srov. BIČ, Miloš a kol. *Starý zákon – žalmy*, s. 393.

²⁶ *Bible*, Český ekumenický překlad.

²⁷ LÉON-DUFOUR, Xavier a kol. *Slovník biblické teologie*. 5. vydání. Řím: Velehrad – křesťanská akademie, 1981, s. 559.

V poslední knize Bible (nz. Apokalypsa) se také nachází obraz vody, jakožto zdroje života, kterým je vposledku Bůh sám: „*A ukázal mi řeku živé vody, čiré jako křišťál, která vyvěrala z trůnu Božího a Beránkova*“²⁸(Zj 22,1).

vv. 19–23: Dny střídající noci (v. 19, Gn 1,4–5), určují běh času. U Židů následující den začíná večerem a kalendářní dobu určoval měsíc. V. 19: „*Měsíc jsi udělal, aby určoval čas [...]*“. Podle tohoto nebeského tělesa se řídily svátky i jednotlivé měsíce v roce. Žalmista vnímá dobu po východu slunce jako charakteristickou pro jednání člověka, noc pak pro život a pohyb lesních zvířat. Představa času jakožto střídání dne a noci odkazuje na Boží řád (uspořádanost), v němž dny i noci slouží Božím dílu. Oslavou tohoto díla je hymnické vyjádření stvořitelského šestidenní v první kapitole Bible. Vv. 21 a 23 ukazují rozdílnost způsobů, jakými se Bůh stará o své tvory. Na rozdíl od zvířat odkázaných na Boží prozřetelnost (zda svoji kořist dostanou či nikoli), člověk se má živit svojí prací, nikoli lupem či kořistěním.

vv. 24–26: Stvořitelova moudrost je vtištěna do díla stvoření (srov. Př 3,19). Moudrý je ten člověk, který žije v souladu s tímto poznáním. Ve v. 25 – mořský živel pro svoji nedohlednou velikost, nezkrotnost a potencionální nebezpečí odjakživa vzbuzoval v člověku úžas i hrůzu. Starověký člověk nebyl dalek toho, představovat si, že bouřící moře a vlnobití působí činnost mořského netvora – hada či draka. Biblické texty tuto představu nesdílí a tím neživí strach. Naopak, slova v. 26b: „*[...] leviatan, jehož si stvořil, aby si v něm (moři) hrál*“, ukazují, že se nejedná o příšeru z pohanského bájesloví, která měla bojovat s bohy.²⁹ Mořští tvorové (malí i velcí) jsou objekty Stvořitelovy péče, stejně jako tvorové pozemští. Žalmista chápe, že lidsky nedohlédnutelné meze širošířého moře Bůh vidí a omezuje pevným pobřežím. Jak uvedeno výše v komentáři k vv. 6–9, obraz moře v myslích tehdejších lidí symbolizoval také proti-božské síly a chaos. Právě v takovém významu používá obraz moře (v eschatologické perspektivě) obnoveného stvoření nz. Apokalypsa: „*A viděl jsem nové nebe a novou zemi, neboť první nebe a první země pominuly a moře již vůbec nebylo*“³⁰(Zj 21,1).

vv. 27–32: Všechny živé bytosti, včetně člověka, jsou v každém okamžiku své existence závislé na svém Stvořiteli. Vznik i zánik tvora určuje svrchovaný Bůh, on je

²⁸ Bible, Český ekumenický překlad.

²⁹ Bible používá obraz bájně obludy (leviatana) v jiném významu než původní starověký mýtus. I on je pouhým tvorem a jako takový, je podřízen svému Stvořiteli. Jelikož vše, co Bůh stvořil, je samo o sobě dobré, nepředstavuje moře včetně leviatana důvod ke strachu a obavám.

³⁰ Bible, Český ekumenický překlad.

Pánem nad životem i smrtí. Vše živí, o všechny se stará prostřednictvím svého díla, které obnovuje. To, co učinil a činí, je velmi dobré (srov. Gn 1,31). Žalmista vidoucí Boží slávu, proto volá: „*ať se těší Hospodin ze svého díla*“ (v. 31b). Nevýslovná Boží moc je symbolicky naznačena prostřednictvím přírodních úkazů: chvění země a dýmající hory (v. 32). Při těchto projevech živí tvorové zakoušejí svoji podmíněnost a ohroženost. Stejně úkazy doprovázely Hospodinovu přítomnost na hoře Sinaj v době, kdy Bůh, skrze Mojžíše, uzavřel s Izraelem smlouvu (srov. Ex 19).

vv. 33–35: Charakteristickým vnitřním postojem věřících, projevujícím se navenek, má být celoživotní pění chvály Hospodinu. V radostném srdci Izraelity, který rozjímá Boží dílo, má zalíbení sám Tvůrce. Hlubší lidské poznání Hospodinovi láskyplné a moudré péče o tvorstvo, působí v člověku o to větší odmítnutí zla, které harmonii stvoření ničí. Touha žalmisty, aby již nastal čas, kdy Bůh s konečnou platností obnoví společenství neporušené hříchem, vyjadřují slova: „*Kéž vyhynou hříšníci na zemi, ať už bezbožných není!*“³¹ (v. 35a). Poslední slova žalmu jsou totožná s prvními slovy textu a vybízejí člověka k velebení Boha; pobídkou hebrejským *Hallelujah* (Chvalte Hospodina) žalm končí (v. 35b).

Teologické poselství žalmu:

(1) Text nijak nedokládá dnes již samozřejmě přijímanou věroučnou pravdu (podpořenou novoplatónskou argumentací) o *creatio ex nihilo*. Akceptace názoru o podobnosti kompozic žalmu a první kapitoly Gn³² umožňuje zaujmout stanovisko, že v Ž 104: vv. 1–9 představují popis přechodu z původního (beztvarého) chaosu do podoby světa, kde Bůh dává všemu tvar a časoprostorovou dimenzi. Žalmista nemá ambice popsat přesný způsob, jak svět od počátku vznikl. To bude vždy zahaleno tajemstvím; jeho původce – Bůh je totiž „nadmíru velký“ (v. 1) a světlo, do něhož se „halí“ (v. 2), jak výše uvedeno, není člověku přístupné. Nicméně text sděluje, že Stvořitel svou mocí řídí a kontroluje nebe, zemi i moře. Všemmu dává hranice a stanoví meze. Hospodin stanoví řád dnů a nocí, čímž určuje činnost tvorů a zachovává, co učinil (Ž 104,19–23). Na Tvůrci závislé tvorstvo se děsí nejen hrozby jeho hlasu, kterým poutá zkrocené živly, ale také moci, již má nad životem a smrtí (Ž 104,7.29).

³¹ BOGNER, Václav. *Žalmy*, s. 187.

³² Bogner uvádí, že podkladem pro popis stvoření v žalmu je v hrubých rysech biblické šestidenní Gn 1, ale v jednotlivostech se žalmista liší, in: *Žalmy*, s. 184.

(2) V textu nelze přehlednou přítomnost prvků kosmogonických mýtů: a) rozdělení vod nad oblohou a pod ní, b) aktivita živlů bouře (vv. 3–4.7), c) propastná tůň *t^ehôm*³³-bájně chaotické pravodstvo (v. 6), d) mýtická obluda leviatan (v. 26) – had či drak. Způsob jejich použití a interpretace (v kontextu s dalšími obraznými prvky) implikuje, že: Stvoření ve svém počátku není výsledkem božského zápasu ani emanace božstva, či tajemného zrození. Řád světa (včetně ohrožujících sil) je služebný a Bohu poslušný, vychází z tajemného plánu Hospodina.

(3) Bůh nemá a ani nemůže mít soupeře. Viditelné tvorstvo je samo o sobě dobré, zcela ovládané Hospodinem, proto jej nelze zbožšťovat, ani démonizovat. Veškeré stvoření má účel a cíl; například: vody napájají vše živé; cedry, které rostou, slouží k hnízdění ptáků; měsíc určuje čas. Člověk, který je smrtelným tvorem, nemůže přímo proniknout Boží tajemství. Poznává Boha pouze nepřímo skrze viditelný svět, jako dárce života a z vděčnosti jej chválí a vzdává mu díky. Žalm je forma lidské odpovědi Bohu, který se zjevuje prostřednictvím krásného a účelně uspořádaného světa. Radostnému dialogu s Bohem ale často překáží zlo hříchu, proto je třeba zničit jeho moc.

³³ Překlad v. 6: „Propastnou tůň přikryls jako šatem“ in: BIČ, Miloš a kol. *Starý zákon – žalmy*, s. 390. Jedná se o propastnou tůň (vody), o níž hovoří Gn 1,2.

4. Srovnání popisu stvoření v *Genesis* 1,1–2,25 a v žalmu 104.

Biblické pradějiny vylíčené obrazným popisem v první knize Písma (Gn 1–3) mají vůči vědeckému popisu stvoření spíše metaforickou hodnotu. Zřetelná logická posloupnost příběhu stvoření (periodicky uspořádaná skrze dny) paradoxně nemá historickou linku, jedná se o anachronické vyprávění. Odůvodněně se má za to, že příběh o stvoření světa patří mezi nejmladší části *Pentateuchu*. Poexilní redaktor kněžského pramene **P** uspořádal tradovaný příběh, s úmyslem popsat skutečnost stvoření v monoteistické perspektivě. Použil k tomu obrazů známých v pohanských mytologiích, konkrétně objekty babylonské náboženské úcty (měsíc, slunce, hvězdy).³⁴ Jestliže však Bůh stvořil světlo dříve (první den) nežli slunce, měsíc a hvězdy (čtvrtý den), nelze tato nebeská tělesa uctívat jako božstva; jejich existence závisí na vůli Tvůrce. Obraz světla vypovídá o Boží svrchovanosti a všemohoucnosti, světlo představuje oblast, v níž Bůh přebývá. Tato skutečnost se vymyká lidské zkušenosti; Bohu stačí pouhé jeho slovo a je světlo, nepotřebuje k tomu nic jiného, žádný světelný objekt jakožto zdroj.

Žalm 104 formou náboženského chvalo zpěvu oslavuje Boha jakožto Stvořitele (vv. 1–23) a připomíná, že veškeré živé stvoření zůstává na něm závislé (vv. 24–35). Žalmista mluví k Hospodinu ve 2. osobě, oslovuje ho „Ty“ (vv. 1–30). Ve vv. 31.34 zaznívá zvolání (forma věty přací): Ať věčně trvá sláva, radost, potěšení a zalíbení Hospodina; Kéž vyhynou bezbožní hříšníci na zemi (v. 35). V. 32 používá antropomorfismus a hovoří o Bohu ve 3. osobě. Verš obrazně popisuje Boží moc vzbuzující bázeň; stačí k tomu: „*když pohlédne na zemi, chvěje se, když se dotkne hor, dýmají.*“

Genesis i žalm 104 shodně hovoří nejprve o světlu (prvotně stvoření), až následně zmiňují světelný zdroj; Gn líčí dvě světla (větší a menší) a hvězdy, žalm hovoří o slunci a měsíci. Neliší se ani v popisu představy o rozdělení vod nad nebeskou klenbou a pod ní. Texty se taktéž shodují v obrazu ustupujících vod³⁵, které odkrývají zemi, což umožňuje růst vegetace a existenci všech živočichů včetně člověka. Ž 104 na rozdíl od

³⁴ V mezopotamském panteonu vystupují astrální semitsky pojmenovaná božstva Šamaš (slunce), Sín (měsíc) a Ištar (Venuše), in: DUKA, Dominik. *Úvod*, s. 64.

³⁵ Popis odpovídá zkušenostem se záplavami v oblasti Mezopotámie či Egypta, nikoli na území Izraele.

Gn explicitně nepopisuje stav temného beztvarého chaosu (Gn 1,1), jenž předchází stvoření světla.

Druhý příběh o stvoření (Gn 2,4b–25), mimo jiné, popisuje pramenící řeku, která se dále dělí do čtyř hlavních toků. Tento obraz řeky napájející zahradu v Edenu vyjadřuje zdroj života v poušti. Symbol pramenité vody odpovídá Božímu požehnání k životu jako takovému, nicméně štědrý Bůh dává ze svého bohatství i jiné potřebné dary. Symbolicky jsou takové dary zastoupeny zlatem, vonnou pryskyřicí a kamenem karneolem.³⁶ Žalm 104 nejdříve zmiňuje prameny, potoky a deště jakožto životodárné zdroje pro rostlinstvo, ptáky, zvířata a člověka (Ž 104,10–17); moře se svými živočichy je uvedeno až ve vv. 24–26. Obraz pramene a potoka je tedy použit v obou textech ve stejném významu, připomíná biotop oázy na poušti, který Izraelité znali.

V *Genesis* je stvoření země hned na začátku každého příběhu (Gn 1,1; 2,4b). Oproti tomu žalm hovoří o stvoření země a vod až ve vv. 5–8, nejdříve popisuje stvoření nebe a služebnost meteorologických jevů (mraků, větrů a blesků). Žalm nejprve zmiňuje ptáky a živočichy žijící na zemi a o stvoření mořských živočichů hovoří později. V *Genesis* je pořadí opačné, nejdříve Bůh tvoří mořské živočichy a létavce (Gn 1,20–23) a teprve poté rozmanité druhy zemské zvěře (Gn 1,24–25).

V žalmu i v *Genesis* (ve druhém příběhu o stvoření) se nachází řada antropomorfismů. Gn např. hovoří o Bohu, který vytvořil (zformoval)³⁷ člověka, vdechl člověku v chřípí dech života, vysadil zahradu. Ž 104 také používá antropomorfismů, když obrazně popisuje Boží skutečnost: např. světlo používá jako plášť, kráčí na perutích větru, hledí na zemi, dotýká se hor.

Ž 104 oproti *Genesis* nepředstavuje ucelenou kompozici s pevnou periodou dní jednoho týdne. Popis stvoření je volnější. Také sleduje jistou logickou posloupnost, (voda je nutným předpokladem života) nicméně text přesně nevymezuje, jací tvorové byli kdy (v kterém období) stvořeni. Autor žalmu nemá informace tohoto charakteru primárně na mysli. Naopak *Genesis* má v tomto aspektu hlubší teologickou výpovědní hodnotu. Popis tvůrčího procesu (vrcholícího člověkem) a lineární pojetí času daly nepřímo základ pozdějším ideám vývoje. Biblický pohled tak ukazuje, že dění na světě má Bohem stanovený řád, smysl, účel a finalitu. Naproti tomu staří Orientálci pojímali

³⁶ Srov. VĚTROVEC, Pavel. *Hospodinův Zákon*, s. 50.

³⁷ Slovo „zformoval“ (typické pro práci hrnčíře) překlad in: BÍČ, Miloš a kol. *Starý zákon, První kniha*, s. 28.

čas cyklicky, jako by se pohybovali v začarovaném kruhu, který nemá počátek ani konec.³⁸

Na rozdíl od žalmu 104,29 není v první biblické zprávě o stvoření explicitní zmínka o realitě smrti – návratu do prachu země. Opakovaný Boží příkaz o množení živočichů i prvních lidí (Gn 1,22; 1,28) upřednostňuje akcent na požehnání života. Důvodem absence obrazu smrti (a jakékoli negace) je nejen fakt, že text popisuje stav před zkušeností prvotního hříchu, nýbrž i skutečnost, že hovoří sám Bůh, který je Život v plnosti. Žalmem 104 naopak vyjadřuje chválu stvoření člověk, který má s realitou hříchu i smrti osobní zkušenost (104,35). Autoři biblických textů používají obraz prachu země, aby vyjádřili kvalitu tělesného rozměru lidství v jeho původu (Gn 2,7) i podmíněné konečnosti (Gn 3,19), (Ž 104,29).

Žalm hovoří o všeobecné zkušenosti smrti a návratu do prachu (v. 29) a posléze o seslání Božího ducha, který tvoří život, čímž obnovuje tvář země (v. 30).

V Gn Hospodin Bůh zformoval prach ze země a člověka oživil, když mu „*vdechl v chřípí dech života*“³⁹ (2,7). Fenomén smrti se objevuje až ve druhém příběhu Gn, když Hospodin Bůh varuje člověka před důsledky konzumace ze stromu poznání dobrého a zlého (2,16–17).

Žalmista představuje člověka coby uživatele odkázaného na plody stvoření a dílo své práce. To koresponduje se stavem lidí po prvotním hříchu, o němž hovoří Gn 3,17–23. Na rozdíl od žalmu 104 *Genesis* explicitně popisuje stvoření člověka, a to ve dvou vyprávěních Gn 1,26–27; 2,7; 2,21–22. Žalmista tuto ambici nemá, spíše prakticky popisuje zkušenost člověka pracujícího ve světě a jeho potřeby. Svědčí o tom spojení obrazných výrazů: nebe a stanové plachty (v. 2); lodí a leviatana plujících v moři (v. 26). Autor tedy explicitně používá pro lepší názornost výrobků lidských rukou. *Genesis* v rámci popisu stvoření žádné takové přirovnání neuvádí.

³⁸ Srov. BIČ, Miloš a kol. *Starý zákon, První kniha*, s. 16.

³⁹ *Bible*, Český ekumenický překlad.

5. Exegeze žalmu 8

Předchozí žalm 7 obsahuje téma pronásledování nevinného, který důvěřuje spravedlivému Hospodinu a prosí jej, aby mu pomohl. Žalm 8 jako by reagoval na prožitou zkušenost se spravedlivým Bohem, který soudí podle práva. Autor proto velebí Hospodinovo jméno a představuje důstojnost člověka. Následující žalmy 9 a 10 jsou děkovnými chvalozpěvy za vítězství nad nepřáteli vnějšími (pohané) i vnitřními (ve vlastním národě).

V. 4 napovídá, že žalm 8 tvořil součást bohoslužby v nočních hodinách, když si Izrael liturgickým slavením připomínal Boží stvořitelství čin. Noční doba, kdy je tma, umožňovala navodit vhodnou atmosféru k oslavě prvotiny stvoření – světla (Gn 1,3). Svědectví o nočních bohoslužbách je např. v žalmu 134: „*Nuže, velebte Hospodina, všichni služebníci, kteří sloužíte v Hospodinově domě v hodinách nočních*“⁴⁰ (Ž 134,1). Připomínka Boží tvůrčí moci, zaznamenané v *Genesis*, zaujímala v poexilní bohoslužbě vyvoleného národa důležité místo. V žalmu 8 se to odráží ve vv. 6–9, což je možné považovat za doklad, že kosmogonické představy, zaznamenané v Bibli, byly všeobecně známé již před babylonským zajetím.

Obsah žalmu⁴¹ lze rozdělit do dvou částí. První část oslavuje Boží velikost, která je nezměrná a hovoří o závislosti člověka na Hospodinu (vv. 2–5). Druhá část textu popisuje, jakou důstojnost dal Hospodin člověku, kterého stvořil (vv. 6–10).

v. 2: Shromáždění Izraele velebí Hospodinovo jméno, které bylo v minulosti zjeveno Mojžíšovi (Ex 3,13–15). Nevýslovnou velikost Boha, toho, který JE, lze (do určité míry) vystihnout slovy: „*vždyť jej nemohou pojmut nebesa ani nebesa nebes*“⁴² (2Pa 2,5a); srov. také 1 Kr 8,27. Velikost Hospodina a jeho Jména, jeho velebnost, nelze v posledku vyjádřit lidským pojmoslovím. Izraelité, bránící se vzít Boží jméno nadarmo (zejména po exilu), vyjadřovali Boží velikost obrazem nebe. To samo o sobě představovalo nepřístupný, velkolepý prostor, který evokuje neproniknutelné tajemství. Proto vyjádření: „*svou velebností převýšils nebesa!*“ (v. 2b) je adekvátní pro tvrzení, že Hospodin je Pán (v. 2a).

v. 3: „*Z úst dětí a nemluvňat sis připravil slávu navzdory svým odpůrcům, abys umlčel pomstychtivého nepřítele.*“ Je podivuhodné, že o Bohu vydávají „*nejmocnější*

⁴⁰ BOGNER, Václav. *Žalmy*, s. 242.

⁴¹ Tamtéž, s. 21–22.

⁴² *Bible*, Český ekumenický překlad.

*svědectví rty těch nejbezmocnějších.*⁴³ Verš hovoří o pomstychtivém nepříteli. Nejedná se pouze o lidskou zlobu, ale také o revoltu někoho mocnějšího, totiž protivníka lidského pokolení – ďábla. V *Genesis* je symbolicky představen obrazem hada (Gn 3,1). Hebrejský text žalmu lze rovněž překládat slovy: „*Ústy nemluvnat a kojenců jsi vybudoval mocný val [...]*“⁴⁴ Tímto valem, který nepřítel lidské spásy nepřekoná, je hlas chvály nepatrných dětí, protože za nimi stojí Bůh.

Žalm vyjadřuje víru v zaslíbení a naději, že život vítězí nad zlem smrti. Znamením jsou překvapivá početí neplodných žen. Bůh (dárce života) svou mocí dává život slíbenému potomstvu i tam, kde síly lidské přirozenosti sami nestačí. Srov. Gn 21,1–3 (Izák); Gn 25,21.26 (Jákob); Sd 13,3.24 (Samson); 1S 1,19n (Samuel). Důvěru v Boží zaslíbení a v ochraňující moc, zobrazuje poklidně odpočívající dítě na matčině klíně (srov. Ž 131,2–3).

Ve světle NZ se naplňuje význam biblických textů, když moudří a mocní (vůdcové lidu, velekněží, zákoníci) v Ježíšovi nepoznávají Božího Syna. Naopak bezmocní, nemocní, slepí a kojenci ho oslavují (srov. Mt 21,14–16).

Ž 8,3 živí naději, která vychází ze zaslíbení padlému člověku (srov. Gn 3,15). Z lidského pokolení se narodí ten, jehož smírná oběť zlomí ďáblůvu moc a přivede lidstvo zpět k Bohu.

v. 4: Objektem chvály zpěváka je noční obloha, na níž se nachází měsíc a hvězdy. Antropomorfní formulace „*dílo tvých prstů*“ vystihuje Stvořitelův zainteresovaný vztah k vlastnímu dílu, o které se zajímá. Text posiluje snahu o odmytologizování „svítlen“ noční oblohy, které sice mají vládnout noci (Gn 1,14–18), ale pouze jako služebníci Tvůrce. Bůh je stvořil pro dobro člověka, k oddělení dne a noci, čímž zajistil pravidelnost a řád, a k počítání času. Izraelci nebyli vždy prosti vlivu modloslužebné praxe okolních národů, které uctívaly nebeská tělesa jako božstva: „*Ale oni opustili všechna přikázání Hospodina, svého Boha [...] klaněli se veškerému nebeskému zástupu a sloužili Baalovi*“⁴⁵ (2 Kr 17,16), ve stejném duchu varuje před takovou modloslužbou text Dt 4,19. Proti obdobné modloslužbě (uctívání královny nebes) protestuje prorok Jeremiáš (srov. Jr 7,18; 44,17–19).⁴⁶

⁴³ BIČ, Miloš a kol. *Starý zákon – žalmy*, s. 57.

⁴⁴ Tamtéž, s. 56.

⁴⁵ *Bible*, Český ekumenický překlad.

⁴⁶ Tamtéž, (vysvětlivka, že královnou nebes byla nazývána bohyně Ištar, ztotožňovaná s planetou Venuší) s. 696.

v. 5: Otázka žalmisty: „*co je člověk [...] co je smrtelník [...]*“, vyplývá nejen z velkolepé nádhery noční oblohy, ale také ze zakoušené péče, kterou Hospodin projevuje vůči hříšným lidem.

Žalmy obecně pojednávají o pozemském člověku (synu Adama), jehož údělem je smrt jakožto důsledek hříchu. Poukazuje na to obraz smrtelnosti použitý v *Genesis*, totiž prach, do něhož se člověk vrací: „*Rozkazem vracíš člověka v prach a pravíš: „Vraťte se smrtelníci!*“⁴⁷ (Ž 90,3), podobně také Ž 103,14. V hebrejském znění žalmu 8 odpovídají českému „smrtelník“ překladová slova „syn člověka“ (stejně Ž 144,3), nejedná se však o postavu nebeského syna člověka, o kterém hovoří Daniel 7,13.⁴⁸

Člověk stvořený k Božímu obrazu, podle Boží podoby, má vládnout nad ostatním stvořením (srov. Gn 1,26–28). V tomto textu *Genesis*, je možné spatřovat určitý předobraz vladařského postavení, které se projevilo v osobě krále, jakožto reprezentanta všeho lidu. Jenže i takový král jako David, podléhá svým slabostem, uvědomuje si svoji nehodnost a bídu, proto potřebuje ochranu a pomoc od Boha.

Žalm 144,3 o těchto skutečnostech hovoří a podobně jako žalm 8,5 připomíná smrtelnost člověka:

Veleben buď Hospodin, má Skála, on učí mé ruce bojovat, mé prsty zápolit. On je mé milosrdenství, mé útočiště, má pevnost a můj zachránce, můj štít a můj útulek, on mi podmaňuje národy. Hospodine, co je člověk, že se o něho staráš, co je smrtelník, že na něho myslíš? Člověk se podobá vánku, dny jeho stínu, který přechází⁴⁹ (Ž 144,1–4).

v. 6: „*Učinils ho jen o málo menším, než jsou andělé, ověncils ho cti a slávou.*“ Porovnání člověka s andělem používá *Septuaginta* a *Vulgáta*. V biblické knize Žalmů je to první zmínka o duchových tvorech – andělech. *Genesis* 1–2, na rozdíl od knihy Žalmů, o stvořených andělech nehovoří. Český ekumenický překlad Bible se přidržel původního porovnání člověka s Bohem, jak to odpovídá Gn 1,26n. Člověk nebyl stvořen k obrazu anděla, ale Boha. Čest a sláva člověka pramení z jeho důstojnosti; původ i cíl má v Bohu. Symbolicky o tom vypovídá obraz věnce (koruny) cti a slávy. Po pádu prvního Adama, který o čest a slávu přišel (z návodu Zlého nepřítele), se otevírá eschatologická naděje skrze druhého Adama (Krista). Ovšem až poté co bude „pomstychtivý nepřítel umlčen“ (v. 3) a zneškodněn.

⁴⁷ BOGNER, Václav. *Žalmy*, s. 165.

⁴⁸ Srov. BIČ, Miloš a kol. *Starý zákon – žalmy*, s. 58.

⁴⁹ BOGNER, Václav. *Žalmy*, s. 257.

v. 7: Text je možno interpretovat ve dvou rovinách:

(1) Ve světle zprávy o stvoření Gn 1,26–28; 2,15.

Fakt stvoření člověka k Božimu obrazu podle Boží podoby implikuje, mimo jiné, i vládu nad vším stvořením. Ta se má projevovat jako odpovědná služba dobru v intencích samotného Tvůrce a v jeho jménu. Člověk je Bohem pověřen správou celého stvořeného díla, nedostává však neomezenou moc. Musí brát zřetel na Hospodina, což z biblického hlediska znamená, aby usiloval o prospěch, plnost života a spásu těch, kterým vládne.

(2) Interpretačním klíčem je sz. prostředník mezi Izraelem a Bohem, totiž postava davidovského krále, který je nositelem takřka Božské důstojnosti. Zaslíbení, která se pojí s touto prostřednickou funkcí, docházejí naplnění v osobě Syna Davidova v NZ.

vv. 8–9: Národy starého Orientu (v okolí Izraele) dávaly svým božstvům podoby ze sféry živočišné říše (ovce, dobytek, polní zvířata, ptáci a ryby), srov. Dt 4,15–19. Spíše než na přírodopisné rozdělení, je zde dán akcent na polemickou funkci žalmu vůči mytologickým představám.⁵⁰ S takovou interpretací koresponduje překlad i výklad významu následujícího verše: „Svěřuješ mu vládu nad dílem svých rukou [...] i netvora, který se prohání po mořských stezkách“⁵¹ (Ž 8,7a.9b). Václav Bogner ve svém překladu neuvádí netvora, nýbrž „vše, co se hemží na stezkách moří“ (v. 9b). Tato patrná snaha o demytologizaci se projevila již v řeckém překladu SZ (*Septuagintě*) a následně v latinské Vulgátě. Čte se v nich množné číslo, jako by šlo o kteréhokoli tvora. Hebrejský text ale hovoří v jednotném čísle, jedná se o leviatana, bájněho netvora propastných vod, který zobrazuje mocnosti chaosu a proti-božských sil (srov. Ž 104,26; Iz 27,1). Biblický autor využil tuto původně mytologickou představu jako ilustrativní pomůcku. Text žalmu tedy hovoří o tom, že vládá člověka, který je Bohu věrný, se neomezuje jen na přirozenou oblast; protože je svobodný, nemusí se obávat ani mocností duchovního světa.⁵²

v. 10: V tomto verši se opakují slova chvalozpěvu v. 2a. O nebi se zde ovšem již nemluví. Snad proto, aby se zdůraznilo, že právě země je tím prostorem, kde se projeví božská moc.

⁵⁰ Srov. BIČ, Miloš a kol. *Starý zákon, První kniha*, s. 22–23.

⁵¹ *Bible*, Český ekumenický překlad.

⁵² Srov. BIČ, Miloš a kol. *Starý zákon, První kniha*, s. 25.

Teologické poselství a závěr:

Žalm umožňuje interpretaci v perspektivě teologické antropologie. Rozumný člověk, schopný údivu nad velkolepou a nezměrnou velikostí stvoření, jednak za tím vším vidí Boží velikost a suverenitu, jednak si uvědomuje svoji malost před Hospodinem. Zároveň ale žalmista reflektuje velikost člověka v Božích očích. Svědčí o tom fakt, že obdržel vládu nad veškerým Božím stvořením. Člověk, jakožto tvor, je nositelem důstojnosti, cti a slávy. Text žalmu koresponduje se sdělením *Genesis* 1,26–29.

6. Exegeze žalmu 18

Žalмовý nadpis připisuje modlitbu králi Davidovi. Čestný titul krále „služebník Hospodinův“ (v. 1) poukazuje na skutečnost, že David je povolán ke spolupráci na vlastních záměrech Boha. Proto královi nepřátelé jsou i Hospodinovými nepřáteli. Tomuto spojení odpovídá popis Božího jednání, které je vykresleno řadou antropomorfismů. Způsob literárního zpracování: vystupují dva aktéři – žalmista a Hospodin. Žalmista střídá 2. a 3. osobu, tedy mluví s Hospodinem a o Hospodinu. Jelikož se báseň zabývá postavou krále, řadí se žánrově mezi tzv. královské žalmy. Žalm byl součástí slavnostní liturgie Izraelitů.⁵³

Podle rozdělení myšlenek v textu je přípustné následující dvojí členění.

(1) Celek žalmu je možné, podle významu veršů, rozdělit na dvě části.⁵⁴

První část (vv. 1–31): pozadí písně reprezentuje prožitek vysvobození Davida z nebezpečí, které mu hrozilo ze strany Saula (v. 1). Obsah veršů tvoří děkovnou píseň za životní zkušenost s Bohem, který věřící nejen zachraňuje, ale také obdarovává a vede k pokoře. Autor výstižně, prostřednictvím jevů v přírodě (vv. 8–18), popisuje mocnou Boží pomoc a ochranu při hrozících pohromách. K tomuto účelu žalmista používá v textu řadu antropomorfismů (Hospodin vzplál hněvem, jel na cherubu, zaburácel svým hlasem, napřáhl svou ruku apod.) Podobně silné antropomorfní prvky lze vidět např. u sz. proroků. Izajáš jimi vykreslil Hospodinův soud nad Asýrií (Iz 30,27–33). Ezechiel jich použil při líčení soudu nad Izraelem (Ez 20,33).

Druhá část (vv. 32–51): připomíná Izraelitům vítězství Davida nad nepřáteli (domácími i cizinci) v době jeho kralování. V rámci toho biblický pisatel vyjmenovává obdržená Boží dobrodíní a posledním veršem zpřítomňuje mesiánské příslibení s eschatologickou perspektivou.

(2) Žalm lze také podle obsahu rozdělit do tří částí.⁵⁵

První část: Žalmista vyznává lásku k Bohu, protože k tomu má důvod (vv. 2–4). Zakouší totiž jeho ochranu v událostech svého života (vv. 5–7), jejichž charakter lze vystihnout popisem přírodní bouře (vv. 8–16).

⁵³ Srov. BIČ, Miloš a kol. *Starý zákon – žalmy*, s. 88.

⁵⁴ Srov. BOGNER, Václav. *Žalmy*, s. 34.

⁵⁵ Srov. KUNICKÝ, Josef. *Rozjímavý překlad*, s. 50.

Druhá část: Autor svědčí o vysvobození Bohem, svým zastáncem (vv. 17–20). Pro svoji spravedlnost a „čisté ruce“ dostává od Hospodina odměnu (vv. 21–25), proto chválí jeho spravedlnost a dobrořečí jeho věrnosti (vv. 26–31).

Třetí část: Žalmista hovoří o zbroji, kterou od Boha obdržel (vv. 32–35). Svědčí o Boží blízkosti, která ho uschopnila k vítězství (vv. 36–39). Participuje na Boží síle, boj vede spolu s Hospodinem a nepřátelé utíkají (vv. 40–43). Proto Bohu dobrořečí, chválí ho za pomoc a věrnost. Biblický pisatel vyjadřuje vděčnost, že je díky Hospodinu králem národů a jeho pomazaným (vv. 44–51).

Pro potřeby této práce je vhodné, poukázat na obrazy stvoření ve verších: 3; 5–6; 8–16; 17–20; 32; 47, neboť stejné obrazy se nacházejí v Bibli také na jiných místech.

v. 3: „*Hospodine, má skálo, mé útočiště, zachránce můj! Můj Bože, má skálo, na niž se utíkám, můj štíte, rohu mé spásy, ochrano má!*“ v. 32: „*Neboť kdo je Bohem kromě Hospodina, kdo je skálou kromě našeho Boha?*“ v. 47: „*Ať žije Hospodin, požehnána buď moje Skála, sláva buď Bohu, mému spasiteli!*“ Skála – pevná to součást stvořené země – se vyznačuje specifickou stálostí, spolehlivostí, nic jí nepohne. V biblické řeči a myšlení je symbolem Boží věčnosti a často také vlastním Božím jménem.⁵⁶ Vyjadřuje záchranu, útočiště v nebezpečí a jistotu (např. Ž 19,15; Ž 31,3–4; Ž 40,2–3; Ž 43,10), které v posledku může dát pouze Hospodin. Pěkně to vyjadřuje Mojžíšova píseň: „*Hlásám Hospodinovo jméno, přiznejte velikost našemu Bohu! On je Skála. Jeho dílo je dokonalé, na všech jeho cestách je právo*“⁵⁷ (Dt 32,3–4a). V knize proroka Izajáše je psáno: „*Doufejte v Hospodina věčně, neboť Hospodin, jen Hospodin je skála věků*“⁵⁸ (Iz 26,4).

Srovnání Hospodina se skálou pravděpodobně vychází z dávné tradice, kdy útočištným místem byla siónská posvátná skála. Ve spojitosti s útočištěm se také dá vyložit význam „rohu spásy“ (v. 3b), jenž by mohl odkazovat na roh oltáře. Kdo se přidržel rohů oltáře, ten měl privilegium práva na azyl a byl pod ochranou Boží.⁵⁹

Jiná (možná) interpretace obrazného vyjádření „roh spásy“ spočívá v projevující se síle rohů, jimiž se brání ohrožené zvíře.

v. 5-6: „*Obklopil mě smrtící příboj, přepadly mě záhubné přívaly, ovinula mě osidla podsvětí, ohrozily mě léčky smrti.*“ Obrazy chaotických vod (smrtící příboj, záhubné přívaly, spousty vod – v. 17) ve spojení s osidly podsvětí symbolizují

⁵⁶ Srov. BOGNER, Václav. *Žalmy*, s. 34.

⁵⁷ *Bible*, Český ekumenický překlad.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Srov. BIČ, Miloš a kol. *Starý zákon – žalmy*, s. 88.

pohromy, tím vším se vykresluje hrozící katastrofa. Vystupují zde staré kananejské představy o nepříteli a knížeti podsvětí-božstvu smrti Mót. Život beroucí vody podsvětí, totiž oddělují člověka z říše živých. Žalmista pohanské představy odmytologizoval, před Hospodinem je chaotické vodstvo bezmocné, pouze Hospodin je Pán a všechna vodstva mu musí sloužit (Gn 1,6–10).

vv. 8–16: „[...] *Jel na cherubu a letěl, nesl se na křídlech větru [...]*“

Krásná charakteristika zjevení Boha ve velkolepých přírodních úkazech. Prostřednictvím řady výstižných antropomorfismů autor popisuje, jak Bůh zachraňuje v bouřích života. Obraz letícího cheruba, na němž Hospodin jel, když se nesl na křídlech větru, vypovídá o realitě a činné blízkosti duchovního světa. Jedním z úkolů stvořených duchů (cherubů) byla jejich přítomnost na příkrovu schrány smlouvy (Ex 37,7–9). Schrána symbolizovala trůn, či podnož samotného Hospodina Pastýře a Krále Izraele. „*Slyš Izraelův pastýři, který vodiš Josefa jak ovce. Skvěj se září, který trůníš nad cheruby, před Efraimem, Benjámínem a Manassem, probud' svou sílu a přijd' nás zachránit!*“⁶⁰ (Ž 80,2–3).

Obrazy atmosférických úkazů ve vv. 12–16 jsou transponované ze staroorientálních tradic.⁶¹ V nich představují boj boha – stvořitele s mocnostmi chaosu. Podobné úkazy doprovázely předání Zákona na Sinaji (Ex 19,16.18). Tyto obrazy však dostávají v biblické literatuře nový kontext. Žalmista jimi tak představuje Boží zjevení ve spojitosti s vyhlášením Božího zákona, ustanovení a řádů. Navazující Ž 19,8–11 již obsahuje explicitní chválu Hospodinova zákona, příkazů a předpisů, ve vv. 12–15 autor projevuje vůli to vše věrně zachovávat.

vv. 17–20: „*Napřáhl svou ruku z výšin a uchopil mě, vyprostil mě ze spousty vod, vyrval mě mému mocnému nepříteli, těm, kdo mě nenáviděli, kdo mě předčili silou. Přepadli mě v den pro mě osudný, ale Hospodin se mě zastal. Vyvedl mě na volné prostranství, vysvobodil mě, protože mě má rád.*“

V tomto textu lze vidět slavnostní liturgickou připomínku, která zpřítomňovala centrální událost dějin spásy Izraele – zkušenost exodu. Hospodin vyvedl svůj lid z Egypta a zachránil ho před faraonem a jeho vojskem (Ex 14). Boží záchrana se opakuje, žalmista prožívá podobnou zkušenost, kdy jeho mocný nepřítel je vůči

⁶⁰ BOGNER, Václav. *Žalmy*, s. 146–147.

⁶¹ Např. babylonský kosmogonický epos *Enúma eliš*, v němž je líčena bitva v božském světě mezi bohem Mardukem a mocnostmi chaosu (Tiamat). Tento text je výrazně polyteistický.

Hospodinu bezmocný. Jako tehdy spousty vod Rákosového moře nezahubily vyvolený lid, tak ani nyní nezbaví žalmistu života.⁶²

Obrazná řeč žalmu vybízí k dalšímu možnému výkladu vv. 17–20. Interpretační klíč spočívá v prožitých zkušenostech Davida, když byl opakovaně zachráněn před pronásledovatelem Saulem (např. 1 S 19; 22; 24). Slova písně mohou mít odraz právě v těchto událostech Davidova života.

Prostřednictvím obrazů stvoření neživé přírody (skála a voda) svatopisci svědčí o Boží prozřetelné a zachraňující péči. Explicitně o tom hovoří biblické texty (Ex 17,6; Nu 20,7–11); svrchovaný Hospodin projevuje moc, když se stará o potřeby Izraelitů na poušti. Právě tam Bůh zázrakem prokazuje dobrodiní nevděčnému lidu; žalmy to připomínají: „*Rozštěpil skály na poušti a hojně je napojil proudem vody. Potokům dal vytrysknout ze skály a vodě dal téci jak řekám. Ano, udeřil do skály, že vytekla voda a potoky se rozlily [...]*“ (Ž 78,15–16.20a). „*Rozrazil skálu a vytryskla voda, valila se pouští jak řeka*“ (Ž 105,41).⁶³

Žalm je s drobnými změnami obsažen v textu 2 S 22. Překladačský kolektiv pod vedením Miloše Biče publikuje názor, že původnější (starší), je znění žalmu 18. Jejich stanovisko se opírá o výsledek textově-kritického rozboru.⁶⁴ Podle nich to odpovídá předpokladu, že žalm (jakožto součást slavnostní liturgie) nepodlehlo snadno pozdějším textovým úpravám. Naproti tomu ve 2 S byla děkovaná píseň včleněna do kontextu vyprávění. Text ve 2 S 22 obsahuje běžně užívané výrazy, čímž došlo k nahrazení původních archaismů a málo obvyklých výrazů či tvarů.⁶⁵

Ž 18 obsahuje projev tří různých citových rozpoložení. V textu jim odpovídají základní žánry: 1. chvalo zpěv (vv. 2–3.47.50), 2. žalozpěv (vv. 5–7), 3. díkyvdání (vv. 10–21a.34–37.40–41.44a.49.51) spočívá v popisu vysvobozující Boží moci.

⁶² Srov. BIČ, Miloš a kol. *Starý zákon – žalmy*, s. 89–90.

⁶³ BOGNER, Václav. *Žalmy*, s. 140, s. 191.

⁶⁴ Srov. BIČ, Miloš a kol. *Starý zákon – žalmy*, s. 88.

⁶⁵ Srov. tamtéž.

7. Exegeze žalmu 148

Žalm 148 patří do skupiny pěti žalmů 146–150, které jsou charakteristické tím, že mají na začátku a na konci slovo *Halleluja* (Chvalte Hospodina). Z tohoto důvodu je skupina chvalozpěvů nazývána malý *Hallel*. Texty *Septuaginty* a *Vulgáty* číslují malý *Hallel* od Ž 145–150, neboť (na rozdíl od hebrejského originálu) rozdělily Ž 147 na dvě části (Ž 146 a Ž 147). Původní text Ž 147 tvoří jeden celek, odpovídá tomu shodná stavba i obsah rozdělených částí.⁶⁶

Lidé žijící ve starověkém orientu viděli svět rozdělený do tří oblastí: nebe, země a podsvětí (srov. Ex 20, 4). Takovému pojetí světa odpovídá skladba i obsah veršů.

Chvalozpěv lze vnitřně rozčlenit do tří částí.

První část (vv. 1–6): Veškeré nebeské stvoření je vybízeno, aby chválilo Hospodina.

Druhá část (vv. 7–12): Stvořitele má chválit i ostatní stvoření – země se vším, co na ní žije (včetně člověka každého věku), ale také podsvětí.

Třetí část (vv. 13–14): Argumenty pro chválu Hospodinovu.

vv. 1–6: v textu se konkretizuje chvála: „*Nebesa vypravují o Boží slávě a dílo jeho rukou zvěstuje obloha. Není to slovo a nejsou to řeči, jejichž hlas by nebylo slyšet*“⁶⁷ (Ž 19,1,4). Bůh promlouvá „řečí beze slov“ prostřednictvím velkoleposti a krásy pozorovatelného vesmíru.

V. 2 zmiňuje stvoření nikoli z materiálního světa, ale z duchového (z božské sféry) totiž Boží posly-anděly. Oni, stejně jako slunce, měsíc a zářící hvězdy (Boží zástupy) mají chválit svého tvůrce a plnit jeho vůli. Žalmista oslovuje nebeská tělesa jako oživené bytosti (v. 3), hvězdy v Bibli příležitostně zobrazují také Boží bojovníky (srov. Sd 5,20). Ve starověku se lidé domnívali, že jejich osud určují hvězdy. Bohužel i v dnešní době se nedá říci, že by pověřivost tohoto druhu byla ojedinělá. Bible ale hovoří jednoznačně: „*(Hospodin) určuje počet hvězd, každou z nich nazývá jménem*“⁶⁸ (Ž 147,4). V hebrejském myšlení znamená „nazývat něco jménem“, že ten, kdo nazývá, má nad tím pojmenovaným moc, dobře to zná a ovládá to. Hospodinovo slovo má moc hvězdy stvořit (určuje jejich počet) a tak jako veškeré ostatní stvoření, jsou Bohu podřízeny. Úděl člověka určuje Hospodin, nikoli hvězdy.

⁶⁶ Srov. BOGNER, Václav. *Žalmy*, s. 261.

⁶⁷ Tamtéž, s. 38.

⁶⁸ Tamtéž, s. 262.

Pojem „nebesa nebes“ (v. 4) odkazuje k nadzemským sférám. Nepřístupný a velkolepý nebeský prostor v člověku odjakživa vyvolával pocity neproniknutelného tajemství, které má stále na očích. V myslích starých orientálců měl duchovní svět více výškových úrovní. Lidé si totiž představovali nebe jako pyramidu o třech či sedmi stupních, okolo níž byla nebeská vodstva⁶⁹ (srov. Gn 1,7). Stvořitel mocí svého slova všechno stvořil (v. 5) a vydal zákon, který bude trvat a nikdy nepomine (v. 6). Výzva k nebi, aby všechny nebeské zástupy chválily Hospodina, v sobě nese spirituální poselství. Totiž osvobození od strachu, který prožívaly pohanské národy uctívající falešná božstva. Poznání, že cokoli stvořeného musí poslouchat mocného a dobrého Hospodina (a řídit se jeho řádem), vylučuje modloslužebné uctívání stvoření jakožto božstev.

vv. 7–12: Text obsahuje pobídku, aby všechno pozemské stvoření (jako jeden sbor) chválilo Hospodina. Myšleno není jen tvorstvo na povrchu země, ale chvála má zaznít i z podsvětí. V. 7 je možné pokládat za potvrzení, že není důvod obávat se protibožských sil chaosu, které zobrazují obludy moře a všechny jeho hlubiny. Intence textu přesahuje myšlenku na pouhé mořské živočichy. Představa autora je hlubší, koresponduje s obrazy použitými v *Genesis* 1,2.9. Žalm tak odkazuje na prostor, do něhož ustoupily vody propastných tůní zobrazující původní chaos. Boží slovo-posel mocné tvůrčí síly (Ž 107,20), příkazem, skrze stvoření světa, určuje řád a životní prostor. Tím jsou zkroceny, spoutány a ovládnuty temné chaotické mocnosti a není důvod se těchto sil obávat.⁷⁰ Svědčí o tom Ž 74,13–14. V obrazech, nikoli nepodobných mytickému způsobu vyjadřování, text popisuje Boží vítězství, jehož bylo dosaženo rozdělením moře a zničením bájných mořských netvorů.

Boží slovo znamená činnost. Názorné obrazy takové činnosti představují přírodní živly (v. 8), o nichž si pohané mylně mysleli, že se jimi projevuje dobrá, či zlá vůle jejich božstev.⁷¹ Citované živly mají totiž vliv na zemědělskou úrodu, či neúrodu. Proto řada starověkých pohanských kultů souvisela se zemědělstvím a ročním cyklem spojeným s tímto odvětvím lidské činnosti.

vv. 9–12: obsahují výzvu, aby Hospodina chválilo veškeré pozemské stvoření. Od neživé přírody (hory a pahorky), jakožto nedílných částí země, přes ovocné i jiné

⁶⁹ Srov. BIČ, Miloš a kol. *Starý zákon – žalmy*, s. 541.

⁷⁰ Srov. tamtéž, s. 542.

⁷¹ V mezopotamském panteonu vystupoval bůh bouře a ničivého blesku jménem Adad, jedná se o semitský prvek v kultuře Mezopotámie, in: DUKA, Dominik. *Úvod*, s. 64.

stromy (cedry) a veškerá zvířata, až po člověka. Důvody k hymnickému chvalo zpěvu vychází jednak ze zakoušené prozřetelné péče, ale také z Boží moci, na níž má Izrael podíl, když je věrný svému Pánu. Země je najisto založena, má pevné základy (srov. Ž 104,5). Člověk se na ni může spolehnout, protože Hospodin dává zemi příkaz, aby vydala byliny a ovocné stromy s plody se semeny (Gn 1,11–12). Bůh tak zajišťuje člověku potravu a lidé svojí prací (setí, sázení, pěstování, žně, sklizně) spolupracují s jeho dílem. Člověk je na plodné zemi závislý, jeho vděčnost za tvůrčí starostlivou péči, je pohnutkou ke chvále Hospodina. Všechna zvířata (divoká i krotká), plazi i ptáci svojí existencí dosvědčují, že jsou odkázáni na prozíravou péči svého Tvůrce a stojí v jeho službách – pro dobro lidí.

Izrael, vděčný svému Bohu, od něj očekává pomoc: „*Naše pomoc je ve jménu Hospodina, který učinil nebe a zemi*“⁷² (Ž 124,8; srov. 121,2) Hospodinova péče se však neomezuje pouze na vyvolený národ, ale je univerzální: „*Oči všech doufají v tebe (Hospodine) a ty jim dáváš pokrm v pravý čas. Otvíráš svou ruku a sytíš vše živé s laskavostí*“⁷³ (Ž 145,15–16). Proto každý člověk, nehledě na postavení ve společnosti (král, kníže, soudce) či věk (jinoši, panny, starci, děti), má odpovídajícím způsobem chválit Hospodinovo jméno (v. 13).

vv. 13–14: „*At' chválí jméno Hospodinovo, neboť jen jeho jméno je vznešené*“ (v. 13a). Jméno Hospodinovo zpřítomňuje samotného Boha, který převyšuje vše, co existuje (zemi i nebe). Vznešenost a velebnost Božího jména pramení z transcendence a preexistence Tvůrce světa: „*Dříve než se zrodily hory, než povstala země a svět, od věčnosti do věčnosti jsi ty, Bože!*“⁷⁴ (Ž 90,2). V. 14 hovoří o veliké moci⁷⁵, jíž Hospodin dal svému lidu. Biblický text tak připomíná, kdo Izrael posiluje a pozvedá z ponížení (roh je sz. symbol síly a moci). Izrael zakouší Boží blízkost, když se po svém selhání vždy znovu vrací k svému Bohu. Jestliže vyvolený národ dodržuje smlouvu s Hospodinem, přijímá podíl na cti a slávě svého Boha a zakouší požehnání. Tehdy se v nitru Izraelitů ozývá touha po chvále, jíž má vzdávat všechno stvoření.

Skladba žalmu 148 evokuje představu sborového zpěvu různých hlasů, které zástupně za celé tvorstvo artikuluje člověk, protože pouze on je schopen vést odpovídající dialog s Bohem.

⁷² BOGNER, Václav. *Žalmy*, s. 233

⁷³ Tamtéž, s. 260.

⁷⁴ Tamtéž, s. 165.

⁷⁵ Bogner v komentáři verše na s. 264 uvádí doslovný překlad „vzdvihl roh svému lidu“. Podobně překlad „vovýšil roh svého lidu“, in: *Bible*, Český ekumenický překlad.

Obdobnou kompozici má také jiný (egyptský) starověký text:

Výčet toho, co má chválit Hospodina, odpovídá Onomastikonu egyptského mudrce Amenopeho: nebe – slunce – měsíc – hvězdy – nebeský oceán – pravody – oheň – krupobití – sníh – bouře – hora, pahorek – stromy – zvířata – hodnostáři – lidské skupiny (Dreissler). Motivy známé z egyptského mudrosloví jsou v Izraeli postaveny do služby lidu oslavujícího Hospodina (Kraus; sr Jb 38).⁷⁶

⁷⁶ BIČ, Miloš a kol. *Starý zákon – žalmy*, s. 541.

8. Význam vod v rámci obrazů stvoření

Voda je v přirozeném řádu věcí nejen nenahraditelným zdrojem života a očisty, ale také živlem schopným život zahubit. Duchovní intuice lidstva se v dějinách projevila v různých náboženských úkonech spojených s vodou, jakožto obřadným omýváním. Očista těla (umytí) přesahující význam tělesného rozměru směrem k duchovní dimenzi je vlastní také náboženské tradici Izraele, např. Ž 26,6–7; 51,4.9; Iz 1,16–17, či Janův křest jako znamení pokání na odpuštění hříchů (srov. Lk 3,3–7).

V průběhu starozákonních dějin Izraele, mimo jiné, také prostřednictvím vody, Hospodin zjevuje svoji prozřetelnost a spásonosnou vůli. Jako jedno ze znamení přešla voda do novozákonní doby, když ve svátosti křtu vyvrcholila symbolická interpretace tohoto účinného znamení. Křesťanské náboženství není myslitelné bez tohoto životodárného živlu; voda hraje v dějinách spásy jedinečnou a nenahraditelnou úlohu. Z tohoto důvodu je tématem i v této bakalářské práci.

Bible nehovoří o stvoření masivních vod (oceánů), pouze popisuje jejich rozdělení (Gn 1,6–10). Koresponduje to s představou, že na počátku všeho byl původně vodnatý, beztvářý, nijak nevymezený, nerozlišený chaos.⁷⁷ Exegeze *Genesis* a žalmu 104 ukázaly na dvojí význam obrazů vod v Bibli. Tento živel je představen jako životodárný zdroj, řeky zavlažují své okolí a jsou užitečné rostlinám, živočichům i lidem (srov. též Ž 1,3; 65,10–14). Na druhou stranu Žalmy používají obrazů vod, aby vyjádřily reálné nebezpečí zkázy, pocity úzkosti v duši a ohrožení smrtí:

Obklopil mě smrtící příboj, přepadly mě záhubné přívaly, ovinula mě osidla podsvětí, ohrozily mě léčky smrti (Ž 18,5–6); Přívaly na sebe volají hukotem tvých vodopádů, celé tvé příboje a vlny se přese mě prevalily (Ž 42,8); Zachraň mě, Bože, neboť vody mi sahají až k hrdlu. Zapadl jsem do hlubokého bahna [...] dostal jsem se do hluboké vody a proud mě zaplavuje (Ž 69,2–3).⁷⁸

Hospodin slyší hlas volajícího o pomoc. Reaguje ve prospěch ohroženého (jako zastávce a zachránce) a vítězí, protože v boji s Bohem nikdo neobstojí, nemá konkurenta: „*Napřáhl svou ruku z výšin a uchopil mě, vyprostil mě ze spousty vod, vyrval mě mému mocnému nepříteli [...]“* (Ž 18,17–18); „*Tu volali ve své tísní k Hospodinu a on je z jejich úzkostí vysvobodil. Uklidnil bouři v tichý vánek, a utišily se mořské vlny“* (Ž 107,28–29).⁷⁹

⁷⁷ Představa odpovídá eposu *Enúma eliš*.

⁷⁸ BOGNER, Václav. *Žalmy*, s. 34, s. 78, s. 120.

⁷⁹ Tamtéž, s. 35, s. 199.

Hebrejci viděli za vším, co se dělo, jakožto přímou příčinu Boha. Sekundární kauzalita nebyla v jejich myslích tolik reflektována. I v případě, kdy mořský živel ohrožuje lidi, protože Hospodin vyvolal bouři, je to nakonec Hospodin sám, kdo vody krotí, aby dal vyváznout člověku z nebezpečí (srov. Ž 107,23–30).

Motiv vítězného zápasu Hospodina s vodstvem symbolizuje porážku svévolníků, kteří se protiví Boží vůli. Viděno optikou Žalmů, mytické prvky známé jako proti-božské síly, nepředstavují v biblických textech nebezpečí; pokud jim Hospodin nepovolí „oprátku“, na níž je drží. V pozadí nebezpečných, Bohu nepřátelských sil nestojí pouze lidé, nýbrž i démonické mocnosti, které se maskují v polyteistickém panteonu pohanů. Žalmista toto téma používá, když líčí své pocity po odpuštění hříchů. Zdůrazňuje nutnost modlitby v čas tísně, aby k němu nedosáhly dorážející „přivaly vod“ vzbuzující úzkost (srov. Ž 32,6–7).

8.1. Vody v Žalmech na pozadí události v Ex 14

V podkapitole 1.1 této práce, pojednávající příběh o stvoření světa Gn 1,1–2,4a, je v poznámce pod čarou č. 7 odkaz na literární podobnost s mezopotámskou představou o stvoření nebe a země. Podle babylonského eposu *Enúma eliš*, měly vzniknout po roztržení bohyně Tiámat bohem Mardukem, když se oddělily pravody nad oblohou a pod ní.

Genesis hovoří o rozdělení pravodstva (mocným Božím slovem) jako o podmínce vzniku života. Stejný obraz – rozdělení či rozpolcení moře – používá biblický autor jako podmínku pro nový život Izraelců po přechodu Rákosovým mořem.⁸⁰ Hospodinova moc nad vodami, které Mojžíš rozpoltil, umožnila záchranu před Egyptřany. Pronásledovatelům, na rozdíl od Izraelců, se však staly znovu smíšené vody hroben.⁸¹

Zpráva o rozpolcení vod v Ex 14 je součástí základního vyznání víry Izraele. Biblické vyprávění zaznamenané v poslední redakci textu, je výsledkem dlouhodobého vývoje a nese v sobě ohlas rozšířené staroorientální představy (*Enúma eliš*).⁸² Biblický text o záchraně Izraele před Egyptřany nejenže připomíná stvoření (Gn), ale také evokuje dvojí význam vod. Na jedné straně vody umožňují život, na straně druhé se mohou stát osidlem pro zlovolníky, kteří se staví proti Božímu záměru. Symbolem

⁸⁰ Obraz oddělení moře a souše při stvoření světa se podobá obrazu, kdy se oddělí vody a po souši projde jakožto „nové stvoření“ izraelský národ, in. PBK. *Inspirace*, s. 148.

⁸¹ Srov. Ex 14,15–31

⁸² Srov. BIČ, Miloš a kol. *Výklady ke Starému zákonu, díl I. Zákon (Gn–Dt)*. Praha: Kalich, 1991, s. 249.

takové odporující nepřátelské moci je chaos. V pojetí starověkého Předního Orientu i Bible představují chaotický stav znovu smíšená vodstva, která jinak odděluje nebeská klenba. V knize Žalmů se téma přechodu Rákosového moře ozývá v některých skladbách. Právě mytologické prvky svědčí o starých vrstvách žalmových textů a o původních pramenech. Vzpomínka na velkolepé zachraňující a stvořitelské Boží činy se nachází v Ž 74. Verše 12–17 vykreslují koherenci stvoření a Boží síly pomocí mytologických prvků právě na pozadí obrazů vod:

Bůh [...] popřál vítězství v zemi. Ty jsi svou mocí rozdělil moře, ve vodách jsi zdrtil hlavy oblud. Tys roztříštil leviatanovy hlavy, hodils ho za pokrm netvorům moře. Tys dal vytrysknout pramenům a potokům, tys vysušil mohutné řeky. Tvůj je den a tvá je noc, tys učinil měsíc i slunce. Tys vymezil všechny hranice země, ustanovil jsi léto a zimu⁸³ (Ž 74,12–17).

Proti-božské síly podléhající Hospodinově moci, symbolicky představují: faraon, jeho vojsko a bájně mořské obludy a netvoři (leviatan).

Témata stvoření a záchrany Izraelitů v Rákosovém moři, jsou explicitně obsaženy také v textech žalmů 136, 4–9.13–15; 106,9–11; 78,13.

Žalm 77 – na pozadí mýtů – prostřednictvím obrazů vod a dalších živlů, líčí vítězné nastolení řádu svrchovaným Hospodinem. Vysvobození Izraele z Egypta je oslavováno pomocí obrazů, které vyjadřují, že tato konstitutivní událost v dějinách vyvoleného národa, je (viděno optikou víry) činem stvořitelským:⁸⁴

[...] který bůh je tak veliký jako Bůh náš? Ty jsi Bůh, který činí divy, národům si dal poznat svou moc. [...] Uzřely tě vody, Bože, uzřely tě vody, a zděsily se, i hlubiny se rozbouřily. Mraky vylily vodu, oblaka zaduněla hromem a tvé šípy šlehaly kolem. Tvůj hrom burácel v bouři, blesky ozařovaly obzor: zatřásla a zachvěla se země. Mořem vedla tvá cesta, tvá stezka spoustami vod, tvé šlépěje však nebylo vidět⁸⁵ (Ž 77,14–20).

V Žalmu 89 jsou motivy stvoření světa a nastolení řádu (skrže ovládnutí a spoutání nebezpečných vln bouřícího moře) zasazeny do rámce Hospodinovy milosti a věrnosti. Naděje obsažená v žalmu je odůvodněná, protože základem Hospodinova trůnu je spravedlnost a právo (srov. Ž 89,6–15).

⁸³ BOGNER, Václav. *Žalmy*, s. 133.

⁸⁴ Srov. BIČ, Miloš a kol. *Starý zákon – žalmy*, s. 297.

⁸⁵ BOGNER, Václav. *Žalmy*, s. 137–138.

9. Význam obrazů stvořeného řádu v Žaltáři

Jak uvedeno v podkapitole 1.3, kniha *Genesis* hovoří o tom, že Hospodin Bůh dává všemu, co stvořil, pevný řád. Starozákonní Žalmy obsahují výpovědi o harmonickém vesmíru. Popisují ho jako stabilní, účelný a dobře uspořádaný prostor životního koloběhu, kde se nic nemůže vymknout Boží kontrole. Žalmisté spojují tuto koncepci s představou, že Bůh (suverénní vládce) ručí též za řád spravedlnosti a práva ve světě.

Obrazy stvoření, představující harmonii a stabilitu světa, tak korespondují s popisem spravedlivého Božího jednání nejen v dějinách Izraele: „[...] *Hospodin kraluje. Upevnil svět, aby nekolísal: národy řídí podle práva*“⁸⁶ (Ž 96,10).

V textech Žalmů se oba popsané obrazy Božího působení často prostupují. Izraelité totiž neoddělují vládu nad viditelným světem od vlády v duchovním slova smyslu. Společným jmenovatelem obojího je rovnováha, vyváženost (stabilita viditelného světa a spravedlnost v právním slova smyslu): „*Dal světu pevný základ, že nekolísá. Pevný je trůn tvůj od pradávna, jsi od věčnosti.*“ (Ž 93,1b–2). „*Hospodin kraluje, zajásej země, radujte se čtené ostrovy! [...] spravedlnost a právo jsou základem jeho trůnu*“ (Ž 97,1.2b).⁸⁷ Podobně také Ž 98,4.7–9.

Stvoření světa není primárním tématem svatopisců knihy Žalmů. Přesto téma Božího stvoření účelně používají, když pomocí obrazů stvoření vedou též k pochopení hlubších teologických pravd: Jako Stvořitel přikazuje přírodním zákonům, aby sloužily **řádu** stvoření, tak analogicky tomu odpovídá, že Zákon (daný Bohem skrze smlouvu) slouží **řádu** spravedlnosti a práva; právě tento řád (spravedlnosti a práva) je cílem Zákona.

9.1. Obrazy stvoření na pozadí teologie smlouvy

Ústředním teologickým tématem celého Starého zákona je vztah Boha a člověka. Podstatným aspektem tohoto vztahu je smlouva.⁸⁸ Tematicky se smlouva pojí s postavou krále, protože je to on, kdo za ní stojí. Ve starozákonních smlouvách je Bůh Králem a Izrael je podřízeným národem. Lid zastupuje pozemský davidovský král. Boží panství se netýká jen Izraele, ale celého světa, neboť jej stvořil a jako takový je na něm zcela závislý.

⁸⁶ Tamtéž, s. 174.

⁸⁷ Tamtéž, s. 170, s. 175.

⁸⁸ Modelem obrazu smlouvy Hospodina se svým lidem je vazalská smlouva mezi dvěma pozemskými králi ve starověku. Závazky plynoucí ze smlouvy mají povahu zákona.

„*Neboť veliký Bůh je Hospodin a veliký Král nade všemi bohy. V jeho ruce jsou hlubiny země a jemu patří výšiny hor. Jeho je moře, vždyť on je učinil, i souš zhnětly jeho ruce*“⁸⁹ (Ž 95,3–5). Celý svět má proto chválit Tvůrce: „*Zpívejte Hospodinu píseň novou, zpívejte Hospodinu, všechny země!*“⁹⁰ (Ž 96,1).

V době exilu (i po něm) došlo k prohloubení vědomí o univerzálním rozměru Hospodinovy vlády. Téma se aktualizovalo vlivem prožitých zkušeností v babylonském zajetí; Boha lze uctívat i mimo Jeruzalém (je všudypřítomný) a jeho záměrům slouží i pohanský král Kýros. Prožité zkušenosti, zaznamenané v Bibli, svědčí o tom, že Bůh je věrný svým zaslíbením.

Kombinace motivů smlouvy a vlády nad stvořením je patrná v návaznosti žalmů 103 a 104. Postava Krále je evokována obrazem Hospodinova trůnu na nebi a jeho vládou, která vše řídí – 103,19. Předchozí v. 18 hovoří o průvodním projevu Boží vlády; kdo zachovávají jeho smlouvu, pamatují na přikázání a plní je, těm po generace patří Hospodinova spravedlnost. Vzápětí žalmista vyzývá, aby Hospodina velebili jeho andělé, všechny jeho zástupy, služebníci, všechna jeho díla a nakonec sama básníková duše (vv. 20–22). Adekvátně se to projevuje poslušností tvorů, kteří plní Boží vůli.

Žalm 104 svědčí o Božím kralování, když obrazně popisuje moudře uspořádané stvoření. Stvořitel tedy vládne svému dílu smysluplným a poznatelným řádem.

Žalm 19 v sobě spojuje oba motivy chvály Hospodina. Jednak je chválen jako původce a zákonodárce hmotné přírody (vv. 1–7). Jednak jako původce mravního řádu. Tento řád je spolehlivý, spočívá v dodržování příkazů a předpisů Zákona v rámci smlouvy s Hospodinem (vv. 8–11). Ž 19 oceňuje dobrodiní, která ze Zákona vyplývají, když je symbolicky poměřuje s hodnotou dobrého Božího stvoření: „*Hospodinovy výroky jsou pravdivé i spravedlivé. Dražší jsou nad zlato, nad hojnost ryzího zlata, sladší jsou nad med, nad šťávu z plástů*“⁹¹ (vv. 10b–11).

9.1.1. Obrazy stvoření ve světle polemické funkce Žalmů

Ve starověkých královských vazalských smlouvách, se větší král zavazoval:

(1) k napadení vazala, když se vzbouří; (2) k ochraně oddaného vazala, když bude napaden. Analogicky se tato koncepce přenáší na vztah Boha jakožto válečníka

⁸⁹ BOGNER, Václav. *Žalmy*, s. 172–173.

⁹⁰ Tamtéž, s. 173.

⁹¹ Tamtéž, s. 39.

a Izraele, který je před Hospodinem zastoupen králem z Davidova rodu. Některé modlitby obsažené v Žaltáři posilovaly společenství Izraele v době bojů.⁹²

V době Starého zákona bylo jedním z hlavních nebezpečí, že Izraelité odpadnou od víry v Hospodina a obrátí se k bohům a bohyním pohanských panteonů. V tomto smyslu hovoří biblické zprávy zejména o kananejských božstvech, zvláště baalismu. Náboženská nevěrnost smlouvě s Bohem ze strany Izraele (modloslužba) byla příčinou důsledků, které Hebrejci vposled zakoušeli jako bití – tresty od Hospodina. Proto bibliční autoři žalmů pochopitelně neskrývají polemiku s modlářstvím okolních národů.

Konfrontaci s polyteismem dosvědčují slova:

Neboť veliký Bůh je Hospodin a veliký Král nade všemi bohy (Ž 95,3); Neboť Hospodin je veliký a velmi hodný chvály, třeba se ho bát více nežli všech bohů. Neboť všichni bohové pohanů jsou výmysly, Hospodin však stvořil nebe (Ž 96,4–5); Hanbí se všichni ctitelé model, kteří se chlubí bůžky, všichni bohové se mu koří. Neboť ty, Hospodine, jsi povznesen nad celou zemí, svrchovaně vynikáš nade všemi bohy (Ž 97,7.9).⁹³

Texty zdůrazňují porážku bohů, upozadují mnohobožství a tento fenomén používají v negativním slova smyslu, pouze jako prostředek k vyjádření Hospodinovy svrchované vlády. Vítězství Boha, vznešeného, hrozného krále nad celou zemí, evokuje představu, že tak jako podrobil pohany, stejně tak jsou podrobeni Hospodinu jejich bohové.

[...] Hospodin je vznešený, hrozný, je to král nad celou zemí. Podrobuje nám národy, klade nám k nohám pohany. Protože Bůh je králem celého světa, zpívejte mu chvalozpěv! Bůh vládne národům, Bůh zasedá na svém svatém trůnu. Knížata národů se přidružují k lidu Abrahámovi Boha. Vždyť Bohu patří vládcové země, je nadmíru vznešený⁹⁴ (Ž 47,3.4.8–10).

Nicotnost, nesmyslnost a bezmocnost modlářství, ponižující lidskou důstojnost, explicitně vyjadřuje Žalm 115,4–8. Žalmista kritizuje modly a svoje stanovisko vyjadřuje chválou Hospodina, pomocníka společenství Izraele. Pouze on dává požehnání a naději do budoucna (vv. 9–18). Bůh, který je na nebesích, učinil všechno, co chtěl (v. 3), naproti tomu modly ze stříbra a zlata, které se nijak neprojevují, nejsou živé, jsou dílem lidských rukou. Jim jsou podobni jejich zhotovitelé a ti, kdo v ně skládají svoji naději (vv. 4–8).

⁹² DILLARD, B. Raymond. – LONGMAN III, Tremper. *Úvod*, s. 219.

⁹³ BOGNER, Václav. *Žalmy*, s. 172, s. 174, s. 175.

⁹⁴ Tamtéž, s. 85–86.

Obrazy nebe, země, moře (propastné tůně), rozdělených vod a atmosférických úkazů (blesky, bouře, deště, mraky, krupobití) tvoří v mytických kosmogoniích dramatické pozadí aktivit bohů, mnohdy coby zosobněných živlů.⁹⁵

Příklad transponování projevů, které představovaly činnost boha Baala, na mocný projev Hospodina, se nachází v žalmu 29. Podobnost s kananejskou básní spočívá v trikolónech⁹⁶ a častém opakování paralelismu. Na rozdíl od hebrejské poezie, jsou tyto prvky charakteristické pro poezii objevenou v Ugaritu.⁹⁷ Hospodinova moc je vykreslena silou jeho hlasu, jenž se projevuje jako bouře: „*Hospodinův hlas [...] zaburácel hromem [...] láme cedry [...] srší plameny ohně [...] otřásá pouští [...] vyvrací duby a lesy zbavuje kůry [...]*“⁹⁸ (Ž 29,3–9). Ugaritské texty popisují Baala nápadně podobně, neboť panoval bouřím⁹⁹. V kananejském panteonu byl Baal bohem plodnosti ve formě deště. Žalm 29 ale sděluje, že nikoli Baal, ale Hospodin garantuje plodnost a dává déšť. Polemická žalmistova paralela mezi Hospodinem a Baalem, je zesílena obrazem Hospodina, jakožto Krále trůnicího nad potopou, jehož kralování bude věčné (srov. v. 10). Analogií je příběh baalovské epiky, kde Baal vítězí nad bohem moře Jam a následně buduje svůj královský palác.¹⁰⁰ Staroizraelský pohled na svět, shodný s představami starého Orientu, se podobně ozývá v textu Ž 24. V náboženské slavnosti, přenesení schrány smlouvy do chrámu, je Hospodin vzýván jako Král, udatný v boji. Jako stvořitel je Pánem a Králem celého světa, jeho sídlem je hora. Svět, v němž panuje, založil a upevnil nad mořskými vodami, proudy vod ho neohrozí.

⁹⁵ Například božstva mezopotamského panteonu Anu (nebe), Enlil (vzduch), Enki (zem), in. DUKA, Dominik. *Úvod*, s. 64.

⁹⁶ V rámci paralelní linky druhý a další kolón (následující části paralelismu) vhodným způsobem rozvíjí či upřesňuje myšlenku prvního řádku.

⁹⁷ Srov. DILLARD, B. Raymond. – LONGMAN III, Tremper. *Úvod*, s. 220.

⁹⁸ BOGNER, Václav. *Žalmy*, s. 53–54.

⁹⁹ Dalším pánem bouře a ničivého blesku byl bůh čistě semitského původu jménem Adad.

¹⁰⁰ Srov. DILLARD, B. Raymond. – LONGMAN III, Tremper. *Úvod*, s. 221.

10. Obrazy stvoření v knize Daniel

10.1. Kniha Daniel

Kniha Daniel je apokalyptický spis Starého zákona. Historický rámec děje tvoří doba od zhruba roku 605 př. Kr., kdy Nabuchodonosor¹⁰¹ odvedl Daniela a jeho druhy do zajetí, do třetího roku vlády perského Kýra (polovina třicátých let šestého století př. Kr.). První část knihy hovoří o příhodách Daniela a jeho druhů na královském dvoře (kap. 1–6). Druhá část knihy se žánrově liší a odpovídá apokalyptickému proroctví (kap. 7–12).¹⁰² V *Septuagintě* v knize Daniel mezi 3,23 a 3,24 jsou v aramejském textu vloženy deuterokanonické přídávky. Jsou to: Azariášova modlitba (vv. 26–45), již předchází dva verše v próze (vv. 24a–25), prozaická vsuvka (vv. 46–51) a chvalozpěv tří mužů zachráněných v ohnivě peci (vv. 52–90).¹⁰³ Další deuterokanonické přídávky k Dn tvoří dvě vyprávění: O Zuzaně, Běl a babylonský had (Dn 13–14). Pro potřeby této práce je použit překlad knihy Daniel (včetně přídávků), který provedl doc. ThDr. Václav Bogner.¹⁰⁴

Příběhy první části Dn hovoří o vztazích judských mužů – Daniela a jeho druhů se členy cizího (babylonského) panovnického dvora, kde prožívají své vyhnanství. Vyprávění zasazené do charakteristického prostředí má poučný a nadčasově platný význam. Popisuje, jakým způsobem se má chovat věřící Izraelita, když je vystaven zkoušce věrnosti svému Bohu v době útlaku. Poselství textu spočívá ve sdělení, že důvěra v Boha Izraele a důsledná poslušnost vůči němu, vede k vysvobození z osidel zla. Tato nadčasová náboženská pravda povzbuzuje Židy během pronásledování Antiochem IV. Epifanem, tedy v době pravděpodobného sepsání knihy Daniel. Později text povzbuzuje také křesťany, kteří musí podstoupit zkoušku své víry v podobných situacích a okolnostech.

Druhá část knihy, kap. 7–12 je charakteristická tím, že obsahuje mnoho obrazných a symbolických, často bizarních vyjádření pozemských událostí, které přesahují přítomné dění do budoucnosti. Danielova vidění nadpřirozené a nebeské reality, v doprovodu anděla a jeho slova, odkazují k eschatologické realitě konce časů. Perspektiva knihy Daniel dohlíží z babylonského období útlaku přes období perské, až

¹⁰¹ Nepochtinštěná forma jména je Nebúkadnesar.

¹⁰² Srov. DILLARD, B. Raymond. – LONGMAN III, Tremper. *Úvod*, s. 326–327.

¹⁰³ *Bible*, Český ekumenický překlad.

¹⁰⁴ BOGNER, Václav. *Starý zákon, Knihy prorocké III, Ezechiel, Daniel*. Praha: Česká katolická charita, 1981, s. 143–193.

k helénskému. Přes tato období Daniel vidí až k jistému Božímu zásahu, který ukončí veškeré pronásledování a útlak Božího lidu. Stejnou optikou hledí na knihu Nový zákon. Zvláště Zjevení sv. Jana, rovněž Apokalypsa, obsahuje také symbolickou řeč (odkazující k eschatologické plnosti) a je sepsána na dějinném pozadí pronásledování a útlatku. Účelem knih Daniel a Zjevení sv. Jana je těšit a podporovat vytrvalost ve věrnosti Bohu a jeho zaslíbením.

Symbolický jazyk Dn jednak brání otevřené konfrontaci s opoziční mocí, čímž chrání pronásledované, jednak zabraňuje doslovnému chápání a výkladu apokalyptických časových údajů. Prorocká interpretace Danielových vidění vybízí k odvaze a recepci faktu, že Bůh je vládcem celého světa a vítězí nad vším zlem, i když to někdy vypadá, jako by zlo mělo mít poslední slovo. Kniha přináší naději, že zlo (doprovázející vládu pohanských vladařů nad Izraelity) bude trvat pouze dočasně a nakonec zvítězí Danielem předpovězené mesiášské království.

Poslední redakce textů (či vlastní sepsání) knihy Daniel pravděpodobně ve 2. století před Kristem, řadí spis k nejmladším starozákonním knihám. Tato kniha, žánrově apokalypsa, hovoří také symbolickou řečí a používá při tom obrazy stvoření. Fakt, že kniha Daniel obsahuje chvalozpěv (Dn 3,52–90), oslavující převážně stvoření a jeho řád je hlavním, ale nikoli jediným, důvodem, proč pojednat o Dn v této práci. Spolu s modlitbou (Dn 3,26–45) tvoří oslavný chvalozpěv tří mužů v ohnivě peci určitou tematickou a formální analogii k textům žalmů v Žaltáři. Modlíci se Azariáš v tíživé situaci, vyznává vinu a projevuje lítost nad nedodržováním Božího zákona. S důvěrou prosí o Boží milosrdenství a vysvobození od zla. Motivem chvalozpěvu tří mužů v peci je radost ze záchrany a oslava stvořitelského řádu. Vděčnost je vyjádřena pobídkou, aby svého Stvořitele chválilo všechno stvoření.

Prostřednictvím obrazů stvoření v knize Daniel zjevuje Hospodin také svoji zachraňující moc a svrchovanou vládu nade vším, co stvořil. Svědčí o tom zázraky, jimiž Bůh chrání své věrné. Daniel a jeho druhové nepodlehli pokušení modloslužby. Dodrželi ustanovení Zákona (včetně dietetických předpisů), čímž projevili věrnost svému Bohu. Skrze (re)prezentovanou Boží moc se zjevuje platnost a aktuálnost Boží smlouvy s jeho lidem; judští muži zakouší ochranu před zlem jako požehnání.

Kniha Dn ve druhé části popisuje Danielova vidění. Budoucnost je nahlížena nadpřirozeným způsobem, prostřednictvím symbolických obrazů stvoření. Vysvětlení významu vizí se odehrává ve spojitosti s nadpřirozeným průvodcem nebeským světem.

V rámci knihy je zmíněna postava syna člověka, a to ve dvojitým významu. Z těchto důvodů je vhodné, aby práce obsahovala pojednání o prvním vidění proroka Daniela (kap. 7).

10.2. Záchrana mužů v ohnivé peci Dn 3,49–50

Ve v. 49 sestupuje do pece se třemi judskými muži anděl Páně (Boží posel), který vyhnal plamen ohně z pece, čímž muže zachránil. Podoba záchrany je popsána tímto způsobem: „*prostředek pece (byl) jakoby ovátý větrem z rosy*“¹⁰⁵ (v. 50). Dn 3,58.64–66.68 obsahují výzvu zachráněných mužů, aby andělé Páně, rosa a citované živly (vítr¹⁰⁶ a oheň) chválili a oslavovali Pána na věky. Stvořitelem daný klimatický jev, životodárná a ovlázející rosa, v Bibli symbolizuje účinky Božího požehnání. Judští muži pospolu věrní Bohu zakusili Boží požehnání v záchraně životů a jakoby jedněmi ústy (svorně) vybízeli živly, aby chválily svého Stvořitele.

V podobném slova smyslu hovoří Ž 133,1–3, autor dobrořečí životní pospolitosti a svornosti bratří (v. 1), která je milá Bohu a přináší požehnání. Symbolem požehnání je ranní vláha: „*[...] jak hermonská rosa, která se snáší na síónskou horu: tam uděluje Hospodin požehnání, život na věky*“¹⁰⁷ (v. 3).

Druhý zachraňující přírodní element, vítr či vánek, představoval pro starověké orientálce určité tajemství, protože se jedná o nehmotnou, neuchopitelnou substanci. Hebrejské slovo *ruach* (duch) se v biblickém myšlení významově váže také na přírodní úkazy spojené s působením větru či dechu. Na jedné straně mírný vánek osvěžuje a přináší užitek (Ž 107,29–31), na straně druhé silný bouřný vítr může také škodit a ohrožovat život (Ž 107,25–26). Mocné projevy větru vedly Izraelity k tomu, že přirovnávali tento živel k Božímu dechu. Vítr je obrazem neočekávané, překvapující a tajemné moci. Obraz větru (intenzivně se pohybující vzduch) symbolizující Boží sílu, se nachází v žalmu 78,26–27: „*Východnímu větru dal (Hospodin) vanout z nebe a svou mocí přivedl vítr od jihu. [...] seslal na ně déšť masa [...] dal jim pernaté ptáky.*“¹⁰⁸ Stejný živel symbolizuje mocnou Boží ochranu před nepřáteli Jeruzaléma. Žalm 48,7–8 popisuje porážku nepřátel slovy: „*Hrůza je tam zachvátila [...] jako když východní vítr*

¹⁰⁵ BOGNER, Václav. *Starý zákon*, s. 153.

¹⁰⁶ Český ekumenický překlad Bible překládá v. 50 slovy: „*[...] a způsobil, že uvnitř pece jako by vanul ranní vánek.*“

¹⁰⁷ BOGNER, Václav. *Žalmy*, s. 242.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 141.

rozbíjí taršišské lodi.“¹⁰⁹ Naproti tomu obraz vánku v Ž 78,39 vyjadřuje jednak mírný projev vzduchu, jednak představuje lidský dech (vzduch malého rozsahu), coby symbol životní síly člověka: „*Pamatoval (Hospodin) na to, že jsou jen tělo, jen vánek, který se rozplyne bez návratu.*“¹¹⁰ V podobném smyslu hovoří žalm 103,16, který přirovnává lidskou pomíjivost k trávě a polnímu kvítí. Tento obraz konečnosti životní síly člověka, je promítnut na symbolickém pozadí představy silného, horkého, pouštního větru, jenž definitivně pálí vegetaci.

V Bibli je patrný překrývající se přesah, nikoli protiklad, mezi různými významy *ruach*. V žalmu 104,30 je psáno: „*Když sešleš svého ducha, jsou stvoření, a obnovuješ tvář země.*“¹¹¹ Způsob interpretace zůstává otevřený. V obsahu textu je možné spatřovat nejen kosmickou ideu dechu Božího, který se projevuje ve střídání ročních období, ale také přítomnost Božího ducha v srdcích lidí.¹¹²

10.3. Exegeze Dn 3,57–90

Výzvě, aby veškeré dílo (stvoření) chválilo Pána (v. 57), předchází společné velebení zachráněných mužů adresované přímo Bohu, svrchovanému Králi světa (vv. 51–56). V kompozici chvalozpěvu (vv. 57–90) je možno vidět podobnost s žalmem 148. Oba texty vypovídají o Boží moci projevené jednak ve stvoření, jednak v životě Izraele. Pobídka, aby Hospodina chválila všechna jeho díla a jeho zbožní jej velebili, se nachází také v Ž 145,10.

Dn 3,57–90 a Ž 148 se rovněž podobají obsahem dvou hlavních částí. Nejprve je vybidnuto nebeské a následně pozemské stvoření k chvále Tvůrce. Z této perspektivy dvojího členění lze chvalozpěv rozdělit následovně:

(1) Nadzemská oblast:

Vv. 58–63: Text zahrnuje celý nebeský svět a popisuje, co všechno má chválit Boha. Jsou to: andělé Páně (Boží poslové), vodstva nad nebeskou klenbou, všechny mocnosti, nebeská tělesa – slunce, měsíc a hvězdy. Výčet se podobá Ž 148,1–6, ale na rozdíl od žalmu i *Genesis*, zde chybí explicitní zmínka o podstatném způsobu díla, že totiž Bůh tvoří slovem (Ž 148,5; Gn 1). Explicitní pobídka, aby Hospodina velebili všichni jeho mocní a poslušní andělé, se nachází rovněž v Ž 103,20.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 86.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 141.

¹¹¹ Tamtéž, s. 187.

¹¹² Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier a kol. *Slovník*, s. 90–91.

Vv. 64–73: Nevyzpytatelné přírodní jevy (deště, rosa, větry, oheň a žár, jinovatka, zima a chlad, led, sníh, blesky a mraky) – které člověk nemá pod kontrolou – se ukazují v počasí. Buďto jsou příznivé pro zemědělskou úrodu, nebo mají naopak negativní dopad a maří snahu člověka. Od nepaměti se lidé snažili usmířit a naklonit si božstva (o nichž věřili, že prostřednictvím živlů projevují svou moc), aby si zajistili příznivé počasí, úrodu a plodnost.¹¹³ Výzva, aby živly chválily Pána, obsahuje sdělení, že není důvod ke strachu z přírody, protože skutečnou moc má pouze Hospodin, nikoli bůžkové okolních národů. Noci a dni, světlo a temno (tj. střídání doby) svědčí o pevně daném řádu. Na rozdíl od popisu stvoření v kosmogonických starověkých mytologiích a některých žalmech, text neobsahuje, podobně jako Gn, ani náznak dramatičnosti, či krocení chaosu. Stvoření jakožto dobré a uspořádané dílo, odkazuje na samu Boží dobrotu, čímž Boha oslavuje a chválí. Na rozdíl od kosmogonických mýtů, v nichž tvoří pozadí dramatického prvku polyteismus, tak v Dn se vlastní drama odehrává na pozadí věrnosti monoteistické víře.

(2) Pozemská oblast:

Vv. 74–82: Země, hory a vrchy, všechno, co na zemi roste, prameny, moře a řeky, velké a malé ryby, nebeští ptáci, divoká i krotká zvířata a lidé, to vše je vyzýváno, aby chválilo a oslavovalo Pána. Vyjmenovaná stvoření zastupují vše, co existuje na zemi. Text svým popisem, krom drobných rozdílů, v podstatě odpovídá způsobu vyjádření jak Gn 1, tak žalmů 104 a 148.

Vv. 83–90: Poslední verše chvalozpěvu vybízí k chvále a oslavě nejprve kolektivní osobu Izraele a poté: kněze, služebníky, spravedlivé duchy a duše,¹¹⁴ svaté a pokorné srdcem, jmenovitě také zachráněné muže, a nakonec všechny ctitele Pána, Boha bohů. Na konci Ž 148 se nachází podobné vybídnutí, aby Hospodina oslavovali lidé různého společenského postavení. V žalmu, na rozdíl od Dn, není nikdo jmenován a jsou citováni králové, knížata, soudci, jinoši, panny, starci a děti.

Závěr: Popis tvorstva oslavující Pána působí pokojně, stvoření nebudí hrůzu, ani se nemá samo čeho bát. Vyplývá to z faktu, že Bůh, Tvůrce všeho, je symbolicky popsán

¹¹³ Od doby kamenné celosvětově rozšířený kult Velké Matky. V Egyptě byla uctívána bohyně plodnosti Hatór (zpodobňována jako kráva), řeka Nil projevující se životadárnými záplavami byla dokonce zbožštěna, in: BIČ, Miloš a kol. *Starý zákon, První kniha*, s. 41, s. 235.

¹¹⁴ Václav Bogner v komentáři v. 86 uvádí, že pojmy „Duchové a duše“ znamenají celého člověka. V antickém chápání se člověk skládá z těla, ducha a duše. Tělo se předpokládá, proto v textu není zmíněno, in: BOGNER, Václav. *Starý zákon*, s. 155.

jako Král na trůnu, který drží cherubové, hledící z nebeské klenby na hlubiny¹¹⁵ (Dn 3,52–56). V tomto obraze se odráží slova Ž 29,10–11: „*Hospodin trůnil nad potopou, Hospodin jako král bude trůnit věčně [...] dá požehnání a pokoj svému lidu.*“¹¹⁶ Obsahem sdělení je, že proti-božské síly (v mytologiích obývající propastné hlubiny) jsou Bohem spoutány a zkroceny. I když Hospodin dopustí zkoušku víry (symbol ohně), je to stejně on, kdo má vše ve své moci (o Božím trůnu a vládě hovoří též Ž 103,19–22).

10.4. Obrazy stvoření v Dn 7.

Kapitola obsahuje popis vidění ve snu, které Daniel obdržel od Boha. Obsahem proroctví je nejen eschatologické zjevení o budoucnosti, ale také vysvětlení jeho významu. Před příchodem království svatých Nejvyššího, které je věčné, budou svým vlivem určovat vztah k Izraeli čtyři pozemská království v čele s pohanskými králi. Povaha mocných říší je znázorněna obrazy čtyř šelem, které představují zlo protivící se Božímu řádu. Praktickým důsledkem byl útlak Božího lidu ze strany státního zřízení.

Ve vv. 2–9 se nachází symbolický popis království a způsobu, jakým se projevovalo panování králů. Obraz čtyř větrů nebes způsobující rozbouření velikého moře (v. 2) symbolizuje prostor zla a chaosu.¹¹⁷ Z prostředí mořských oblud (srov. Ž 74,13–14) vystupují čtyři různé šelmy v podobě netvorů: (1) lev s orlími křídly, který se postavil na nohy jako člověk a dostal lidské srdce, (2) šelma podobná vzpřímenému medvědu měla v tlamě mezi zuby tři žebra, (3) šelma jako levhart se čtyřmi hlavami a čtyřmi ptačími křídly na zádech, (4) šelma (strašlivá, děsná, mimořádně silná) s velikými zuby ze železa s deseti rohy, které vyrostl jiný malý roh (s očima a lidskými ústy) a tři rohy byly před ním vytrženy.

Václav Bogner interpretuje „veliké moře“ jako národy světa a „větry nebes“ mají podle něho symbolizovat Boží řízení, kterým se národy rozbouří. Vlnobití pak ukazuje na budoucí vzájemné boje mezi nimi a z toho vzešlé důsledky – vznik či zánik říší. Jmenovaný překladatel zmiňuje názor některých badatelů, že moře je symbolickou kolébkou zla.¹¹⁸ Použitá symbolika zvířat může mít jeden původní zdroj, ale také je možné, že pramení ze spojení tří zdrojů: mezopotámské tradice věštecké moudrosti,

¹¹⁵ Český ekumenický překlad Bible používá slovo „propasti“.

¹¹⁶ BOGNER, Václav. *Žalmy*, s. 54.

¹¹⁷ Obraz vod chaosu a temné hlubiny před zavedením světového řádu je použit v egyptském polyteistickém textu, který popisuje činnost boha Atuma, in: DOUGLAS, Dixon James a kol. *Nový biblický slovník*. 3. vydání. Praha: Návrat domů, s.r.o., 2017, s. 977.

¹¹⁸ Srov. BOGNER, Václav. *Starý zákon*, s. 167.

kananejské mytologie a historické symboliky.¹¹⁹ Izraelitům byl vlastní smysl pro rozlišování druhů a stvořitelství řád. Proto popis netvorů (hybridních zvířat s lidskými prvky) v nich musel vyvolávat hnus a odpor.¹²⁰

Na popsanou scénu ihned navazuje obraz nebeského soudního tribunálu (vv. 9–14). Jedná se o prostředí, které je naprosto protikladné tomu předchozímu. V popisu se nenachází žádné obrazy tvorů z animální říše. Obraz starce velikého věku, který usedl na ohnivý trůn, vyvolává představu moudrého a mocného krále, který zasedá k soudu. Tento obraz odpovídá starověkému přirovnání božstva k orientálnímu vládci, okolo něhož je shromážděno dvořanstvo a služebníci. Obraz ohně (vv. 9b–10a) znamená v biblické symbolice, krom jiného¹²¹, vlastní Boží působení: ochraňující přítomnost a slávu, svatost, hněv vůči hříchu a spravedlivý soud. Lidské rysy panovníka (Boha) a syna člověka (v. 13) kontrastují s podobou netvorů. Obdobný antagonismus je mezi královstvím Božím a královstvím pouze lidským, v němž, na rozdíl od Božího, působí pýcha a zlo.

Označení (pojmenování) „syn člověka“ má dvojí význam. V kap. 7,13 se jedná o nebeskou postavu mající bezprostřední vztah k Bohu, tj. o krále mesiášské říše (vv. 13–14).¹²² Text Dn 8,16–17 používá slovní spojení „syn člověka“ v jiném významu. Anděl Gabriel (mající podobu muže) tímto výrazem oslovuje Daniela, když mu vysvětluje obsah zjevení. Rozdíl ve významu spočívá naopak ve zdůraznění křehkosti a nicotnosti smrtelného člověka, který je konfrontován s něčím, co ho naprosto přesahuje. V tomtéž smyslu je vyjádřeno oslovení Ezechiela Hospodinem, když ho povolává za proroka (Ez 2,1).

Nebeské vidění vykresluje obraz „syna člověka“ přicházejícího s nebeskými oblaky, jakožto definitivně vítězného a věčného krále. V tomto textu se ozývá kananejská náboženská představa o vítězi nad zlem, kterého představuje bůh Baal. Právě o něm se trvale hovoří jako o „Jezdci na mraku“, což vypovídá o prostředí, které je mu vlastní.¹²³

Žalm 78,17–25 používá obraz ohně a mraku ve spojitosti s projevem Boha, kterého svými hříchy na poušti pokoušeli a uráželi nevděční Izraelité:

¹¹⁹ Srov. DILLARD, B. Raymond. – LONGMAN III, Tremper. *Úvod*, s. 330, 334.

¹²⁰ Srov. tamtéž, s. 329, 334.

¹²¹ Např. v Ž 66,10–12 oheň symbolizuje bolest a utrpení. Ž 39,4 obrazem ohně vyjadřuje vnitřní bolest citlivé duše v hořkostech života.

¹²² Dn zdůrazňuje, na rozdíl od proroků, nebeský původ Mesiáše. V pojetí Dn je preexistující božskou bytostí. Proroci oproti tomu poukazovali na Mesiášův lidský původ z rodu Davidova, in. BOGNER, Václav. *Starý zákon*, s. 169.

¹²³ Srov. DILLARD, B. Raymond. – LONGMAN III, Tremper. *Úvod*, s. 329.

Pokoušeli Boha (...) dovede dát i chléb a opatřit maso svému lidu? [...] Proto se Hospodin rozhněval [...] a oheň vzplanul proti Jakubovi, i hněv proti Izraeli, že [...] nedůvěřovali v jeho pomoc. Poručil tedy mrakům nahoře a otevřel brány nebes, seslal na ně déšť many, aby se najedli [...]¹²⁴

Stejně obrazy se nachází v připomínce putování do zaslíbené země, kdy Hospodin chránil svůj lid na poušti: „*Rozestřel oblak, aby je chránil, oheň, aby svítil v noci*“ (Ž 105,39).¹²⁵

Závěrem lze shrnout: Obrazy stvoření použité v knize Daniel slouží k vyjádření Bohem zjevených pravd. V tomto aspektu má text obsahovou spojitost s celkovým poselstvím Bible. Obrazy žvlů, animálních tvorů či netvorů nikdy nesymbolizují, na rozdíl od náboženských mytologií, princip či sílu, které by se Bohu mohly rovnat či ho ohrozit nebo omezit. Nejedná se o boj mezi sobě rovnými principy dobra a zla, respektive mezi božstvy. Zlo je vždy symbolicky představeno prostřednictvím něčeho pouze stvořeného, čemu navíc chybí krása. Proto není pochyb, že bude pokaždé, dříve či později, Bohem překonáno. Nadějí věrných Izraelitů starozákonních doby posilovalo eschatologické zaslíbení o definitivním vítězství dobra. Text Dn obsahuje nadčasové sdělení. Stejně tak biblické zaslíbení vede k naději v každé době, i dnes.

¹²⁴ BOGNER, Václav. *Žalmy*, s. 140.

¹²⁵ Tamtéž, s. 190.

11. Pozadí kosmogonie v *Genesis* a v *Žalmech*

V podkapitole 1.3 je shrnuto teologické poselství *Genesis*. Zde se hovoří o tom, že Bůh tvoří slovem (Gn 1). V *Žalmech* se totožný způsob tvoření nachází v těchto textech: „*Jeho slovem vznikla nebesa, dechem jeho úst všechen jejich zástup. On totiž řekl – a stalo se, on poručil – a vše povstalo*“ (Ž 33,6.9); „*At' chválí Hospodinovo jméno, neboť on rozkázal, a byly stvořeny. Umístil je na věčné časy, vydal zákon, který nepomine*“ (Ž 148,5–6). S vysloveným slovem souvisí dech či výdech, proto ve stejném smyslu hovoří text: „*Když sešleš svého ducha, jsou stvořeni, a obnovuješ tvář země*“ (Ž 104,30). Moc Hospodinova slova se neomezuje pouze na tvoření, ale také zachraňuje před smrtí a uzdravuje: „*Poslal své slovo a uzdravil je, zachránil je ze záhuby*“ (Ž 107,20). Stvořitel je schopen ovlivnit aktuální situaci prostřednictvím tvorů, když dává příkazy, jimiž ranil Egypt: „*Rozkázal a přiletěla hejna much, komáři byli v celém jejich kraji. Rozkázal a přiletěly kobylky a sarančat nespočetné spousty*“ (Ž 105,31.34).¹²⁶

Starověké pohanské kosmogonie hovoří o božstvech, která také tvoří mocí svého slova. Tento způsob tvůrčí činnosti je zaznamenán například již v sumerských náboženských hymnech.¹²⁷ Ve starověkém Egyptě bylo stvoření světa myšlenkou a výrokem (slovem) přivlastněno bohu jménem Ptah, který stál v čele menoferského pantheonu. Tento tvůrce tvůrců, bůh světla a pravdy, byl vyobrazen v lidské podobě.¹²⁸ Všeobecná známost takových básní a modliteb, obsažených v mýtech, vedla autory biblických textů k tomu, že takto pojatý způsob konání přenesli na Hospodina, Boha Izraele.¹²⁹

Kniha *Žalmů*, na rozdíl od *Genesis*, obsahuje starší varianty mýtických témat známých z kosmogonických textů syrsko-palestinské oblasti, Mezopotámie a oblasti Egypta. Svědčí o tom výpovědi, které Hospodinu přivlastňují atributy bojovníka s mořským netvorem (např. Ž 74,12–14; 89,9–11); Krále nad ostatními bohy (např. Ž 95,3–5; 97,7.9); nebo používají jiné antropomorfní prvky evokující představu zručného řemeslníka, či stavitele (např. Ž 19,2.5b; 104,4). Použité prvky jsou v *Žalmech* samozřejmě zasazeny do monoteistického rámce, nicméně v *Genesis* je znatelný posun v jejich aplikaci. Chybí jakýkoli náznak militantnosti, nezmiňuje se nic,

¹²⁶ Tamtéž, s. 60, s. 264, s. 187, s. 198, s. 190.

¹²⁷ Srov. BIČ, Miloš a kol. *Starý zákon – žalmy*, s. 539.

¹²⁸ Srov. DUKA, Dominik. *Úvod*, s. 59, s. 61–62.

¹²⁹ Bibličtí pisatelé ukázali okolnímu světu, že jedině Hospodin život dává a zajišťuje, nikoli pohanští bohové, in: BIČ, Miloš a kol. *Starý zákon – žalmy*, s. 539.

co by mohlo připomínat polyteismus a akcent vlády nad stvořením se postupně přesouvá z Boha na člověka a jeho schopnosti. To je také jedním z důvodů, proč se předpokládá, že poslední redakce textu *Genesis* je mladší aktualizací nežli žalmy obsažené v Žaltáři.

11.1. Obraz stvoření a teologie spásy

Sledování linií tradic uvnitř samotných knih Bible umožňuje, aby čtenář objevil způsob, jakým byla rozšiřována a rozvíjena teologická témata.¹³⁰ Například motiv oddělení vody a země popsany v Gn 1,9–10 a v Ex 14,21–22 prohlubuje chápání teologie stvoření. Obraz stvoření země, od níž se oddělilo moře, tak prezentuje stvoření nového Izraele.¹³¹ Redakce *Pentateuchu* propojila, aktualizací dávného vyprávění o záchraně před Egypťany, teologii stvoření s teologií spásy.

U proroka Izajáše se nachází spojení motivů spásy a stvoření ve 43 kapitole. Zde se spása chápe jako prodloužení Boží tvůrčí činnosti.¹³² V dramatickém procesu tvoření nového Izraele, Bůh, spasitel a vykupitel, chrání svůj lid před zhoubnou mocí, kterou symbolizují moře, dravé vody a oheň (Iz 43,1–3.16–19a.21). Zmínka o Egyptu jako o výkupném (v. 3b) tak potvrzuje dramatickou událost vysvobození z Egypta. Oproti tomu Iz 65,17 a Iz 66,22 hovoří o novém stvoření Izraele v souvislosti s očekávaným znovuzrozením.

Podobně spojuje témata stvoření a záchrany Žaltář, když v kontextu události přechodu Rákosovým mořem oslavuje Boha; v Ž 136,4–14 po chvalozpěvu na stvoření bezprostředně následuje připomínka na záchranu; v Ž 106,9–11 a Ž 78,13–14 se událost pojí s tématem Božího milosrdenství, které zachraňuje. Zlo je poraženo projeveným milosrdenstvím Stvořitele. Ž 66,5–12, na pozadí události vítězného přechodu mořem, hovoří o ohni a vodě – symbolech různých nebezpečí, v nichž Izrael zakusil Hospodinovu pomoc.

Třetí kapitola Dn také poukazuje na blízkost témat stvoření a spásy. Před chvalozpěvem na celé stvoření a následně po něm, text popisuje zázračnou záchranu judských mužů Bohem. Na obou místech se hovoří o nadpřirozené postavě – nebeské bytosti.

¹³⁰ Srov. PBK. *Inspirace*, s. 76.

¹³¹ V podkapitole 8.1 je vysvětlen význam daného obrazu stvoření v Ex 14.

¹³² Srov. PBK. *Inspirace*, s. 76.

Závěr

V průběhu studia pramenů a psaní práce byly zjištěny skutečnosti, jimiž lze odůvodněně podpořit následující stanoviska:

Starý zákon nevznikal v prostředí odloučeném od okolních národů, v jakési karanténě, díky které by jeho autoři byli imunní cizímu kulturnímu, politickému a náboženskému vlivu. Naopak, Izraelité, mající původ v semitském kulturním okruhu, se v průběhu svých národních dějin seznamovali a konfrontovali s rozličnými civilizačními prvky. Syrsko-palestinská oblast byla do značné míry ovlivněna Egyptem a Mezopotámií. Bohaté zkušenosti, získané putováním různými místy, se odrazily ve způsobu literárního zpracování izraelských dějin, včetně náboženských textů.

Zpřítomňování konstitutivních náboženských událostí, uchovávaných v historické paměti hebrejského národa, se odehrávalo v kultu monoteistického náboženství. Právě jedinečná víra v jednoho Boha, Hospodina, sehrála stěžejní roli. Ovlivnila totiž, kulturou podmíněný, myšlenkový svět biblických autorů. V zájmu uchování oné víry (a v její službě), došlo k přizpůsobení motivů polyteistických kosmogonií a jejich zapracování do biblického textu, s nímž splynuly. Tím byl přetvořen jejich význam. Účelem toho všeho byla obhajoba monoteistické víry Izraele. Důsledkem onoho procesu je, že v Bibli použité obrazy stvoření nevypovídají o náboženské podobnosti, ale o kulturně-literární závislosti. Pouze v tomto smyslu je možné prohlásit o Bibli, že se v ní ozývá, či spíše doznívá, hlas kosmogonických mýtů starověkého Orientu. Žaltář o tom explicitně svědčí. Pokrok v transformaci je patrný ve výsledném zpracování obrazů stvoření, který provedli poslední redaktoři knih *Genesis* a *Daniel*.

Původní (neizraelské) polyteistické verze kosmogonických mytologií používají obrazy stvoření, aby jimi vyjádřily představy: o původu kosmu, nadpřirozeného (nebeského) světa a jeho interakci vůči světu pozemskému. *Genesis* 1,1–2,25 jakožto mladší vrstva Bible nevykazuje potřebu konfrontace s polyteismem. Tomuto úkolu dostatečným způsobem posloužila kniha Žalmů, jak je uvedeno výše.

Obrazy stvoření v Žalmech vypovídají o následujících skutečnostech:

(1) Hospodin je jediným Bohem, který svět nejen tvoří, ale také v něm neustále působí, udržuje ho v existenci, má veškerou moc, kterou projevuje buď přímo, nebo nepřímo skrze to, co stvořil. Stvořitel je oslavován jako Zachránce, schopný nového stvoření.

(2) Stvořitelství řád, poznáný rozumem a znázorněný obrazy tvorstva, odkazuje na vyšší řád neviditelného (duchovního) světa, analogicky o něm vypovídá. Pochopení této analogie implikuje podobnost člověka a Boha. Řečeno jinak: o Bohu a jeho vůli hovoří analogickou „řečí“ smysluplnost a projev samotného stvoření. Schopnost lidí rozpoznat a symbolicky vyjádřit tuto realitu znamená, že v člověku se stvoření vědomě vrací k svému Tvůrci (Gn 1,26–27).

Boží slovo, vyjádřené v lidském slově Žalmů, zjevuje dokonalost Božích vlastností, na nichž má mít člověk podíl. Primárně, nikoli výhradně, to má být patrné na osobě krále Izraele a způsobu, jakým vykonává úřad.

Vyšší řád, ozývající se „hlasem“ účelného díla Tvůrce, nepodléhá libovůli člověka, nelze jím manipulovat. Symbolické výpovědi záměrně používající obraz, či popis stvořených entit, apelují na řádné dodržování Božího zákona; poslušný člověk, věrný smlouvě, tak zakouší Boží požehnání a záchranu. V opačném případě se člověk skrze svůj hřích vydává všanc proti-božským mocnostem. V Žaltáři jsou znázorněny hrožícími živly a mořskými netvory působícími chaos, tj. projevy převráceného či chybějícího tvůrčího řádu. Tento fenomén, mnohdy znázorňující výraz Božího hněvu, v Žalmech prezentují prvky známých kosmogonií. Sice náznakem, ale přesto, prosvítají v žalmových textech témata původních znění pohanských mýtů. V tomto aspektu nelze nevidět určitou podobnost Starého zákona s nebiblickou náboženskou literaturou Blízkého Východu.

Rozlišení dvojího sdělení v obsahu jednotlivých žalmů Žaltáře není nijak ostré, významové roviny se často překrývají a prostupují. Hebrejci, mající původ v kolébce semitského světa, si představovali svět a jeho nadpřirozený rozměr podobně jako ostatní staroorientálci. Avšak na rozdíl od nich své představy podřídili jedinečné víře v jednoho Boha Stvořitele, který se zjevil v dějinách jako Zachránce Izraele.

Seznam použitých zkratek

Seznam zkratek biblických knih

Gn – *Genesis*, První kniha Mojžíšova

Ex – *Exodus*, Druhá kniha Mojžíšova

Lv – *Levitikus*, Třetí kniha Mojžíšova

Nu – *Numeri*, Čtvrtá kniha Mojžíšova

Dt – *Deuteronomium*, Pátá kniha Mojžíšova

Sd – Soudců

1S – 1. kniha Samuelova

2S – 2. kniha Samuelova

1Kr – 1. kniha Královská

2Kr – 2. kniha Královská

2Pa – 2. kniha Paralipomenon

Jb – Jób

Ž – Žalmy

Př – Přísloví

Iz – Izajáš

Jr – Jeremjáš

Ez – Ezechiel

Dn – Daniel

Mt – Evangelium podle Matouše

Ef – List Efezským

1Tm – 1. list Timoteovi

Zj – Zjevení Janovo

Ostatní zkratky v textu

kap. – kapitola

kol. – kolektiv

n. – následující verš

např. – například

NZ – Nový zákon

nz. – novozákonní

P – kněžský pramen *Pentateuchu*

PBK – Papežská biblická komise

př. Kr. – před Kristem

s. – strana

srov. – srovnej

SZ – Starý zákon

sz. – starozákonní

tj. – to jest

v. – verš

vv. – verše

zvl. – zvláště

Seznam literatury

- Bible*, Český ekumenický překlad. 9. vydání. Praha: Česká biblická společnost, 2008.
- BIČ, Miloš a kol. *Starý zákon, První kniha Mojžíšova – Genesis*. 2. vydání. Praha: Kalich, 1978.
- BIČ, Miloš a kol. *Výklady ke Starému zákonu, díl I. Zákon (Gn–Dt)*. Praha: Kalich, 1991.
- BIČ, Miloš a kol. *Starý zákon – žalmy*. Praha: Kalich, 1982.
- BOGNER, Václav. *Starý zákon, Knihy prorocké III, Ezechiel, Daniel*. Praha: Česká katolická Charita, 1981.
- BOGNER, Václav. *Žalmy*. Praha: Česká katolická charita, 1973.
- DILLARD, B. Raymond. – LONGMAN III, Tremper. *Úvod do Starého zákona*. 2. vydání. Praha: Návrat domů, 2011.
- DUKA, Dominik. *Úvod do Starého zákona*. 2. vydání. Praha: Editio Sti. AEGidii v.o.s., 1992.
- KUNICKÝ, Josef. *Rozjímavý překlad žalmů a kantik římského breviáře*. Řím: Křesťanská akademie, 1969.
- LÉON-DUFOUR, Xavier a kol. *Slovník biblické teologie*. 5. vydání. Řím: Velehrad – křesťanská akademie, 1981.
- DOUGLAS, Dixon James a kol. *Nový biblický slovník*. 3. vydání. Praha: Návrat domů, s.r.o., 2017.
- PBK. *Inspirace a pravda Písma svatého*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2015.
- VĚTROVEC, Pavel. *Hospodinův Zákon v pěti knihách Mojžíšových*. Červený Kostelec: Pavel Mervalt, 2016.